

Hagyomány és rendszám – Frölich Róbert főrabbi

3. oldal

A Hanoar Hatzioni

24. oldal

Pécs a húszas években

31. oldal

KETTŐSLÁTÁS

A RABBI ÉS A PROFESSZOR

Bibliatörténeti beszélgetések
Dr. Frölich Róbert
és Dr. Gábor György között.
Moderál: Dési János

Minden csütörtökön 17:00
Online a Zoomon lehet
hozzánk csatlakozni:
389 906 7799-es kóddal,
a jelszó: dohany

*Kérjük, amennyiben tehetik,
támogassák lapunkat
és a Dohány Utcai
Templomkörzetet
adományaikkal a
11784009-22248226
számlaszámra*

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős elöljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Készült az Alapítvány a Dohány utcai Zsinagógáért támogatásával
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Mit mond a hagyomány a rendszámról?

Kérdés: Budapest Főváros Kormányhivatala Központi Okmányirodai Főosztálya azzal a kéréssel fordult a Mazsihiszhez, hogy véleményezze a J-H-W-H betűkombináció felhasználását egyedi rendszámtáblán. A Mazsihisz Elnöke értelemszerűen rabbinikus állásfoglalást kért ez ügyben.

VÁLASZ:

A zsidó vallás egyik jellegzetessége, hogy az Egyetlen I.tent sok néven említik, s e neveket sem írják le a maguk teljességében. Minden név legitim, más-más tulajdonságot jelöl, így fejezve ki I.ten megtapasztalásának emberileg lehetséges aspektusait. I.ten nevei közül a legismertebb, s túlzás nélkül állítható, hogy a legmagasabb szakrális fokon áll a négybetűs istennév, a Jod-Hé-Váv-Hé, a Tetragrammaton.

E név I.ten esszenciális attribútumát manifesztálja. Nem más jellemző ez, mint I.ten egyik legfontosabb tulajdonsága, az örökkévalóság. A Tetragrammaton maga ugyanis a héber létige jelen, múlt és jövő idejű alakjának összevonásából keletkezett. Mivel I.ten minden korban való jelenléte, hatalma és cselekedetei irányítják a világot, így vált a mindenkorban jelenvalóságot kifejező Tetragrammaton szakralitásában kiemelkedővé az I.tennevek közül. I.ten ugyanis minden korban, időben és helyen interaktív módon kommunikál népével, ha más formában nem, a megbocsátás és a megsegítés formájában mindenképp.

Mózes II. Könyvében¹ áll:

לא תשא את־שם־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא

Ne ejtsd ki I.ten nevét hiába...

E parancsból ered, hogy I.ten nevét szekuláris módon semmilyen konnotációban nem szabad kiejteni. Kivételt képez ez alól természetesen az ima, valamint bizonyos esetekben a tanulás.

Mózes V. Könyvében² pedig így olvassuk:

וַתִּצְטַח אֶת־מִזְבְּחָתָם וְשִׁבְרָתָם אֶת־מִצְבָּתָם
וְאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן
וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שִׁמְם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן
לִיקוֹק אֱלֹהֵיכֶם:

Oltáraikat romboljátok le, oszlopaikat törjétek össze, ligeteiket égessétek el, istenszobraikat daraboljátok fel, és még a neveiket is töröljétek el. Ne tegyetek így Ö.való I.tenekkel!

¹ Mózes II.

² Mózes V. 12/3-4

Pápai Gábor rajza

E tórai verset, mint azt alább láthatjuk, úgy értelmezték a rabbinikus judaizmus, a Talmud mesterei, hogy I.ten nevét leírni sem szabad, hiszen az írást állandóan fenyegeti a megsemmisülés veszélye. Olyannyira óvták I.ten nevét a deszakralizálástól, hogy nem csupán a Tetragrammatont, de annak egyes részleteit sem engedélyezték leírni, kivéve természetesen a csak és kizárólag szakrális iratokat. Így kerültek és kerülnek a Jod-Hé, Jod-Hé-Váv kombinációk leírását is, melyek önálló I.tennevekként is értelmezhetők.

A Talmudban³ így áll:

אמר קרא ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה
ושרפת באש וכיון דאי איכא מזוזה לא אפשר דכתיב
לא תעשון כן לה' אלקיכם

Így olvassuk⁴: /a bálványimádó/ város összes zsákmányát gyűjtsd össze a főtéren és égesd el. S ha a városban csak egyetlen mezuya is van, már nem lehet így teljesíteni e parancsot, mert írva van⁵: ne tegyetek így Ö.való I.tenetekkel!

A Talmud egy másik lapján⁶ az áldozatra szánt állattal való bánásmód kapcsán jegyzik meg, hogy az állat leölése céljából nem szabad az állattal lenyeletni valami éles tárgyat, és hivatkozik a Deuteronomium⁷ fenti versét jelölik meg. Ebből következik, hogy a szakrális célokat szolgáló állatot vagy tárgyat nem szabad megrongálni.

Egy kisebb traktátusban⁸ expressis verbis leíratott:

המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה

Aki kitöröl egy betűt is I.ten nevéből, át-hág egy tiltó parancsolatot (és korbácsra ítéltetik FR).

Maimonides⁹ ezt írja¹⁰:

אין מוחקין את השמות המוקדשין, ואין מאבדין
כתבי הקודש

Nem törlik ki a Szent egyetlen nevét sem, és nem rongálják meg a szent irásokat.

Maimonides kibővíti a tilalmat, és nem csupán I.ten nevének megrongálását, de a héber szövegek (a szent nyelven írott szövegek) részleges vagy teljes megsemmisítését is tiltja.

A gyakorlat a mai napig ez, a héber nyelvű szakrális szöveget nem semmisítik meg, hanem ún. genizába, rejték helyre helyezik, vagy eltemetik azokat.

A Kicur Sulchan Áruchban¹¹ ez áll¹²:

וצריכין למחית בכורכי ספרים, שמדבקין בתוך הלוחות כתבי קדש.
גם צריכין לזהר מאד, כשנותנים ספרים קדושים ישנים, לאמן אינו יהודי
לכרכם מחדש, שיקחו מהם את הלוחות הישנות להצניעם, שלא יתנם
האמן לספר חל

Vigyázni kell a könyvkötőkkel, akik a könyvek tábláiba szent iratokat kötnek. Ugyancsak ügyelni kell, amikor nem-zsidó könyvkötőnek adunk régi szent könyveket felújításra, hogy eltávolítsuk a régi táblákat, nehogy a könyvkötő profán könyvekhez használja fel azokat.

Itt érkezünk el a kapcsolódási ponthoz a zsidó törvények és a nemzsidók által követett eljárások között. A Kicur Sulchan Áruch értelmében a zsidóknak, ha lehetséges, meg kell előzniük, hogy a nemzsidók akár a legjobb szándék és indulat mellett) olyasmit cselekedjenek, mely a zsidók számára blaszfémikus.

A zsidó törvények a nemzsidókat értelemszerűen nem kötelezik. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a keresztény egyházak is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a négybetűs I.tennévnek, és óvakodnak deszakralizálni azt. A Septuaginta a Κύριος (Küriosz) nevet használja a Tetragrammaton kiváltására, a Vulgata a Dominus latin névvel helyettesíti. A helyettesítésnek csupán részben oka, hogy értelmezik a héber Nevet, indok az is, hogy a Név szakralitását nem kívánják megsérteni. Művészeti alkotásokon a Tetragrammaton éppúgy megjelenik I.ten szimbólumaként, mint keresztény templomok feliratain. Feltalálható például a Wivenhoe-i katolikus templom üvegablakán, vagy a párizsi Aquinói Szent Tamás-templom domborművein. Egyik esetben sem profanizálják a Nevet, sőt, a legnagyobb tisztelettel övezik azt.

Fentiekből adódik, hogy úgy a zsidó, mint a keresztény hit, filozófia és erkölcs sérelmét jelenti, s így nem támogatandó a Tetragrammaton vagy annak részletei profán célú felhasználása, még akkor sem, ha az esetleg a hit nevében vagy annak megvallása céljából történik. Rendszámtáblán megjeleníteni semmiképp sem elfogadható.

Frölich Róbert főrabbi

³ bMákot 22a

⁴ Mózes V. 13/17

⁵ Mózes V. 12/4

⁶ bÁvodá Zará 13b

⁷ Mózes V. könyvének görög neve

⁸ bSzéfer Tóra 5:10

⁹ Mose ben Maimun, a Rámbám, 1137-1204, orvos, filozófus, vallásjogász, az egyik legnagyobb hatású középkori zsidó tudós.

¹⁰ Misné Tóra, Micvot Lo Táaszé 65

¹¹ Slómó Ganzfried 1864-ben megjelent Sulchán Áruch-kivonata, melyben a SÁ törvényeit egyszerű héberséggel fogalmazta meg, beleépítve a főleg magyarországi eljárásrendet.

¹² Kicur Sulchan Áruch 28:10

A nép hangja – Új globális zsidó tanács született

2025 márciusában Haifában tartották meg az első „Voice of the People” (A nép hangja) tanácsulást, amelyet Jichák Hercog izraeli elnök hívott életre azzal a céllal, hogy megerősítse a világ zsidó közösségei közötti párbeszédet és együttműködést. A tanács 150 tagból áll, akik főként Izraelből, Európából és Észak-Amerikából érkeztek – de a szervezők ügyeltek arra, hogy a zsidó diaszpóra minden szegmense képviselve legyen. A tagok két éven keresztül dolgoznak majd a zsidó közösségeket érintő legfontosabb kihívások megoldásán.

Terjed az antiszemitizmus. A Combat Antisemitism Movement (CAM) által működtetett Antiszemitizmus Kutatóközpont (ARC) jelentése szerint 2024-ben világszerte 6 326 antiszemita incidenst dokumentáltak, ami 107,7%-os növekedést jelent az előző évhez képest. Ez a növekedés részben a szélsőbaloldali antiszemitizmus erősödésének tudható

be. Az Anti-Defamation League (ADL) Global 100 felmérése szerint a világ felnőtt lakosságának 46%-a vall antiszemita nézeteket. Különösen aggasztó, hogy a 35 év alatti válaszadók körében magasabb az antiszemita nézetek aránya, és csak 39%-uk ismeri el a holokauszt történelmi tényét.

Az antiszemitizmus különösen az egyetemi kampuszokon erősödött meg. 2024-ben az egyetemeken – köztük az észak-amerikai elit egyetemeken és a nyugat-európai egyetemi fellegrákokban – regisztrált antiszemita incidensek száma közel megduplázódott, 84%-kal nőtt az előző évhez képest.

Párbeszédet teremteni

Ebben a környezetben különösen fontos az a program, amelyet idén márciusban Haifában hívtak életre annak érdekében, hogy javuljon a világ zsidósága közötti kommunikáció. A „Voice of the People” ötletét 2023-ban vetette fel Jichák Hercog izraeli államfő, aki egy olyan platform szükségességét hangsúlyozta, amely lehetővé teszi a különböző háttérrel rendelkező zsidó vezetők számára, hogy közösen dolgozzanak közösségeik előtt álló kihívások megoldásán.

A héberül Kol Ha’Am néven ismert tanács tagjainak kiválasztása egy egyedi, algoritmus-alapú rendszer segítségével

történt, amelynek célja a globális zsidó közösség sokszínűségének és reprezentativitásának biztosítása volt. Az algoritmust kifejezetten erre a célra fejlesztették ki, és több mint száz különböző paramétert vettek figyelembe, többek között a nemet, életkort, földrajzi elhelyezkedést, vallási hovatartozást, etnikai hátteret, szakmai tapasztalatot és közösségi aktivitást. A cél az volt, hogy a tanács tagjai valóban sokféle nézőpontot és tapasztalatot képviseljenek.

A résztvevők között megtalálhatók rabbik, műszaki szakemberek, közösségi vezetők, művészek és influenszerek is. A tagok életkora 19 és 82 év között mozog, és a vallási spektrum teljes ívét lefedik az ortodox zsidóktól a szekuláris világnézetűekig.

Öt fő téma, tíz munkacsoport

A tanács öt fő témára összpontosít: antiszemitizmus, zsidók és nem zsidók közötti kapcsolatok, polarizáció, örökség és oktatás, valamint a diaszpóra és Izrael közötti viszony. A tagokat tíz munkacsoportba osztották, amelyek mindegyike egy-egy témával foglalkozik, és céljuk konkrét, megvalósítható javaslatok kidolgozása.

A Haifában márciusban összegyűlt 150 zsidó reprezentáns előtt a kezdeményező Hercog elnök így fogalmazott:

„A Voice of the People tanács tagjai nem csupán kivételes képességekkel és erősségekkel rendelkeznek, hanem olyan sokszínűséget is képviselnek, amelynek köszönhetően a Kol Ha'am Tanács egésze nagyobb lesz, mint részeinek összege.” Hercog hangsúlyozta, hogy az október 7-i események után még sürgetőbbé vált a zsidó közösségek közötti szolidaritás és párbeszéd erősítése: *„Az új valóság, amellyel 2023. október 7. óta szembesülünk, kétségtelenné teszi, hogy kötelességünk mozgósítani kollektív erőforrásainkat, hogy gyakorlati és valódi megoldásokat találjunk a zsidó népet világszerte érintő szükségletekre és kihívásokra.”*

SOKSZÍNŰSÉGBŐL EGY-SÉG?

Bár a tanács célja a zsidó közösségek közötti egység erősítése, a különböző háttérrel rendelkező tagok között természetesen előfordulnak nézeteltérések.

Jichák Hercog – Kötelességünk mozgósítani kollektív erőforrásainkat

A szervezők azonban úgy vélik, hogy ezek a különbségek hozzájárulnak a gazdagabb párbeszédhez és a kreatív megoldások kidolgozásához. Roei Eisenberg, az Israel Policy Forum és a Los Angeles-i Zsidó Szövetség tagja így fogalmazott: *„Ez nem a megszokott arcok gyűlése. Egy eklektikus csoport jött létre. Nem vagyunk egyformák.”*

A Kol Ha'am munkáját a Zsidó Ügynökség, a Világ Cionista Szervezet és több filantróp alapítvány támogatja. A tervek szerint a tanács tagsága két évente frissül. A „Voice of the People” kezdeményezés egyedülálló lehetőséget kínál a globális zsidó közösségek számára, hogy közösen dolgozzanak a közös kihívások megoldásán. A tanács munkája reményt ad arra, hogy a sokszínűség és a párbeszéd révén erősebb és egységesebb zsidó közösséget építhetünk világszerte.

Bruck Irma

Hogyan legyünk büszkék a göteborgi zsidó történelemre? – Beszélgetés Sall László költővel

Huszonöt éves a Stockholmi Nemzetközi Holokauszt Fórum Nyilatkozata, amelyben az aláíró nemzetek vállalták többek között azt, hogy fokozzák erőfeszítéseiket a holokauszt oktatása, emlékének megőrzése és kutatásának támogatása terén. Azokban az országokban, amelyek már eddig is sokat tettek mindezt, és azokban is, amelyek elhatározták, hogy később csatlakoznak a programhoz. Támogatják a holokauszt oktatását iskoláikban, egyetemeken, közösségeikben és szorgalmazzák azt más intézményekben is.

Beszélgetőtársam Sall László Svédországban élő magyar költő, irodalomszervező, nyugalmazott göteborgi postás. Ő kezdeményezte Harsányi Zimra 1944-es lágernaplóiból íródott regényének közel hatvan évvel későbbi új kiadását, de mai beszélgetésünk apropója, hogy most védte meg dolgozatát a Göteborgi Egyetem Tanárképző Karán a „Hogyan legyünk büszkék göteborgi zsidó történelmünkre?” címmel.

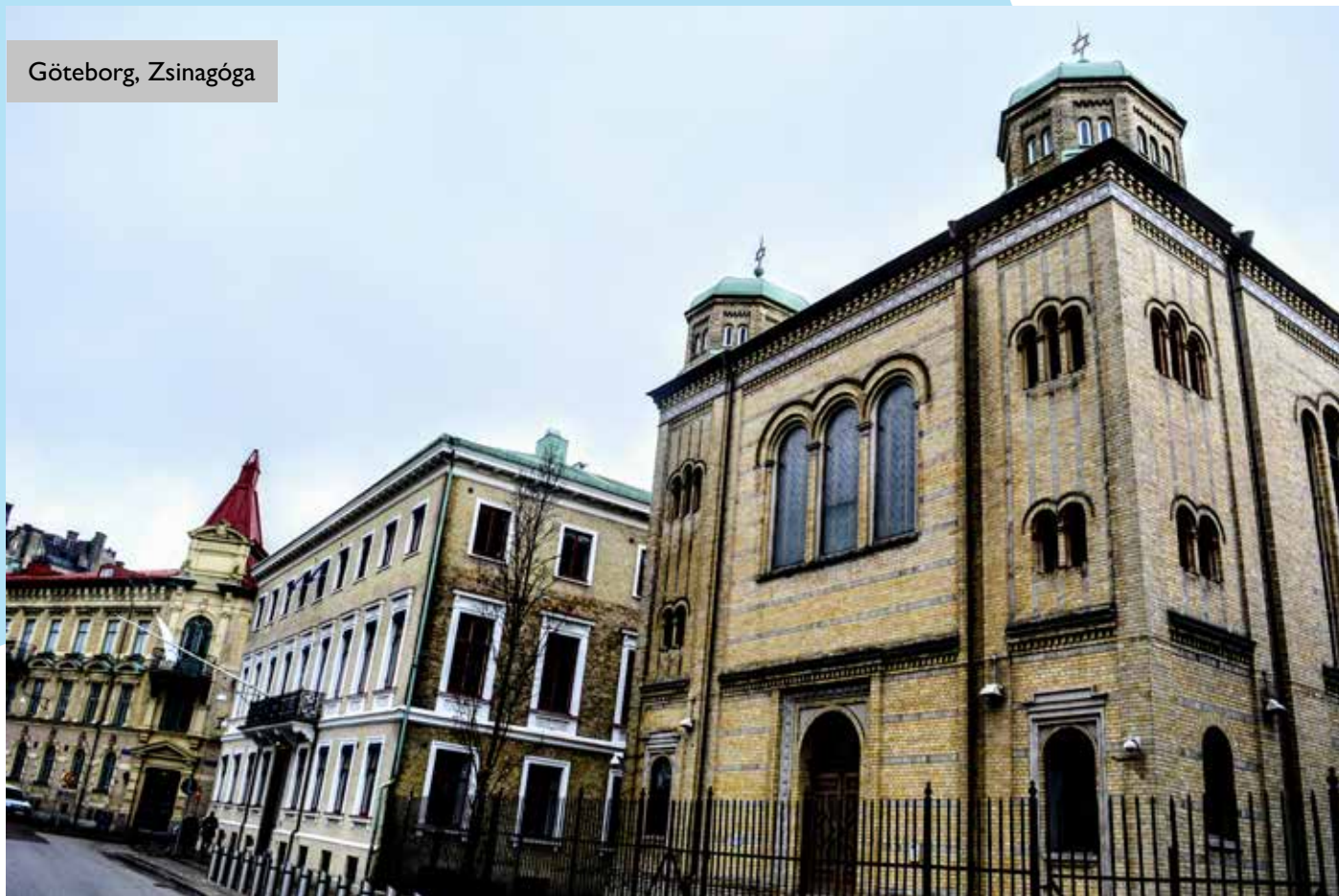
- **Dolgozatodat a Stockholmi Nyilatkozatra hivatkozással kezded. Ez a dokumentum a holokauszt tanításához és tanulásához tesz ajánlásokat. Hogyan kerültél te kapcsolatba Göteborg zsidó örökségével?**

Itt lakom a zsidó temető közelében. A temetőt 1793-ban nyitották meg. A város egy korabeli térképén már 1796-ban megjelölték, egyelőre név nélkül, de már néhány évvel később (1860-1861-ben) az áll rajta, hogy zsidó temető. 1782-ben az úgynevezett zsidó rendelet alapján engedélyezték a zsidók letelepedését Göteborgban, és 1792-ben 18 négyzetméternyi földet vásárolhattak „az itt meghaló zsidó nemzethez tartozók nyughelyéül”. Göteborg megalapításának 400. évfordulója kapcsán a város honlapján található egy rövid szöveg a göteborgi zsidó történelemről és a régi zsidó temetőről. A cél az volt, hogy megmutassák a zsidók hozzájárulását Göteborghoz mint kereskedelmi és ipari városhoz, és Göteborgot mint a bevándorlók városát. A temető látogatása során emlékeztetnek arra, hogy a zsidók munkájukkal, üzleti tevékenységükkel, valamint adományokkal, kulturális és politikai részvétellel hozzájárultak a város fejlődéséhez. A svingelni temető néhány halottjának élettörténetét rövid filmekben ismertetik. A sírhelyeken elhelyezett QR-kód segítségével a filmeket közvetlenül a helyszínen lehet megnézni (okos)telefonnal, de otthon is, mivel a filmek a Youtubeon is elérhetők.

- **A zsidók 2009 óta nemzeti kisebbségnek számítanak Svédországban. A zsidó kultúra a svéd kultúra része, és a svéd-zsidó történelem a svéd történelem része. Miképpen lehetne a diákoknak több ismeretet adni a zsidóságról?**

Az antiszemitizmus butasága, amely mind a diákokat, mind a tanárokat jellemzi, éppen a zsidósággal való találkozás hiányával magyarázható. A cél a másság, esetünkben a zsidó Göteborg megismertetése és elfogadtatása. Az, hogy a fiatalok pozitív értelemben ismerkedjenek meg a zsidósággal, jóval azelőtt, hogy az antiszemitizmus gondolatai elérnék őket. Sok zsidó azért rejtegeti identitását, mert fél, és bizonytalan, hogy mivel

Göteborg, Zsinagóga

szembesül, ha megnyílik. Ez azt jelenti, hogy sokan úgy járhatják végig az iskolát, hogy nem találkoznak senkivel, akiről tudják, hogy zsidó.

Svédország és lakói szerencsésen megmenekültek a deportálástól. Szomszédaink közül a dánok is szerencsések voltak, hogy befogadtuk a zsidókat - és bizonyos értelemben persze mi magunk is szerencsések voltunk, hogy hozzánk jöttek.

Szeretném megmutatni, hogyan vált néhány zsidó család meghatározóvá Göteborg és Svédország fejlődésében. A 19. század második felében Göteborgban pezsgett a gazdasági élet. Theodor Mannheimer Wallenberggel együtt megalapította a svéd bankrendszert, David Bonnier pedig a Göteborgs-Posten alapítója volt. Olyan mecénások, mint Göthilda és Pontus Fürstenberg és Conrad Pineus művészeti és kulturális intézményekbe fektettek be.

- **Konkrétan egy városon belüli tanulmányi kirándulást javasolsz.**

Egy sétát. Rájöttem, hogy csak fel kell emelnem a tekintetemet, és a mit, hogyan és miért

didaktikáját nem feltétlenül távoli országokban kell keresnem! Itt, alig néhány méterre az ablakomtól van egy iskola és egy régi temető! Az iskola története, amelyről a honlapjukon olvashatunk, több mint alkalmassá teszi arra, hogy ezt a projektet vállalja. 2016 óta a társadalomtudományi program 2. évfolyamának minden diákja tanulmányi kiránduláson vesz részt Krakkóban és az auschwitz-i megsemmisítő táborban. Ezt már több iskola is csinálja, de én valami mást kerestem, nem egy messzi-messzi kirándulást. Valamit, ami hozzánk közelebb van és ahova rendszeresen ellátogathatunk. A temetőben tett felfedező kirándulások felidézik a múlt kollektív tapasztalatát. A demokrácia jelenének és jövőjének megerősítéséhez olyan emlékhelyre van szükségünk, amely képes a változásra. De valójában nem a helyszínt kell felruházni ezzel a tulajdonsággal. A változásnak a résztvevőkben kell létrejönnie. Maga a testünk is egy időutazás, az elménk, a lelkünk, mindenünk, amink van, amiből vagyunk, mindenünk utazik. És változik! A látogatók a temetőben kapcsolatot alakítanak ki a göteborgi zsidóság történelmi eseményeivel.

- **Vajon a jól megválasztott - rövid, de gyakran megvalósított - kirándulásokkal meg lehet-e változtatni a göteborgi zsidóságról alkotott képet?**

Én személy szerint remélem, hogy ez a bizonyos kirándulás a városi környezetben egy alulról szerveződő oktatási mozgalommal fejlődhet.

Elmagyarázhatjuk diákjainknak, hogy az áldozatok áldozatai, vagyis azok, akik még mindig magukban hordozzák őseik traumáját, köztünk élnek, és még mindig az antiszemitizmus áldozatai. A tanítási stratégia része kell, hogy legyen, hogy a diákok - és rajtuk keresztül talán a családjaik - tudatosítják, hogy ezek a zsidók milyen gazdagságot hoztak a városnak. Hogy a svéd-zsidó kisebbség, kezdve itt, Göteborg városában, érezze, hogy támogatjuk a biztonságos önbecsüléshez való jogát. Véleményem szerint kötelességünk kiállni, hogy megpróbáljunk megszabadulni az antiszemita „elkövetők elképzeléseitől és fantáziáitól”. Hiszek ebben az ötletben, és annak érdekében, hogy valóban minden feltételt megadjak, felveszem a kapcsolatot az iskola és a temető vezetőivel, hogy közösen dolgozzunk ki egy fenntartható és megvalósítható projektet. Néhányan azok közül, akik adományaikkal segítettek a szomszédos iskola elindítását, ma a svingelni régi zsidó temetőben nyugszanak. Héberül Beit Ha Chaimnak hívják, ami az Élet Házát jelenti. Hiszem és remélem, hogy a Samskolannal való együttműködés növelheti a történelmi tudatosságot, és hozzájárulhat egy integráltabb göteborgi identitáshoz azáltal, hogy az iskola diákjai örökbe fogadnak néhány itt eltemetett személyiséget, megünneplik születésnapjukat, őrzik az emléküket. Remélem, hogy ezekkel a megemlékezésekkel

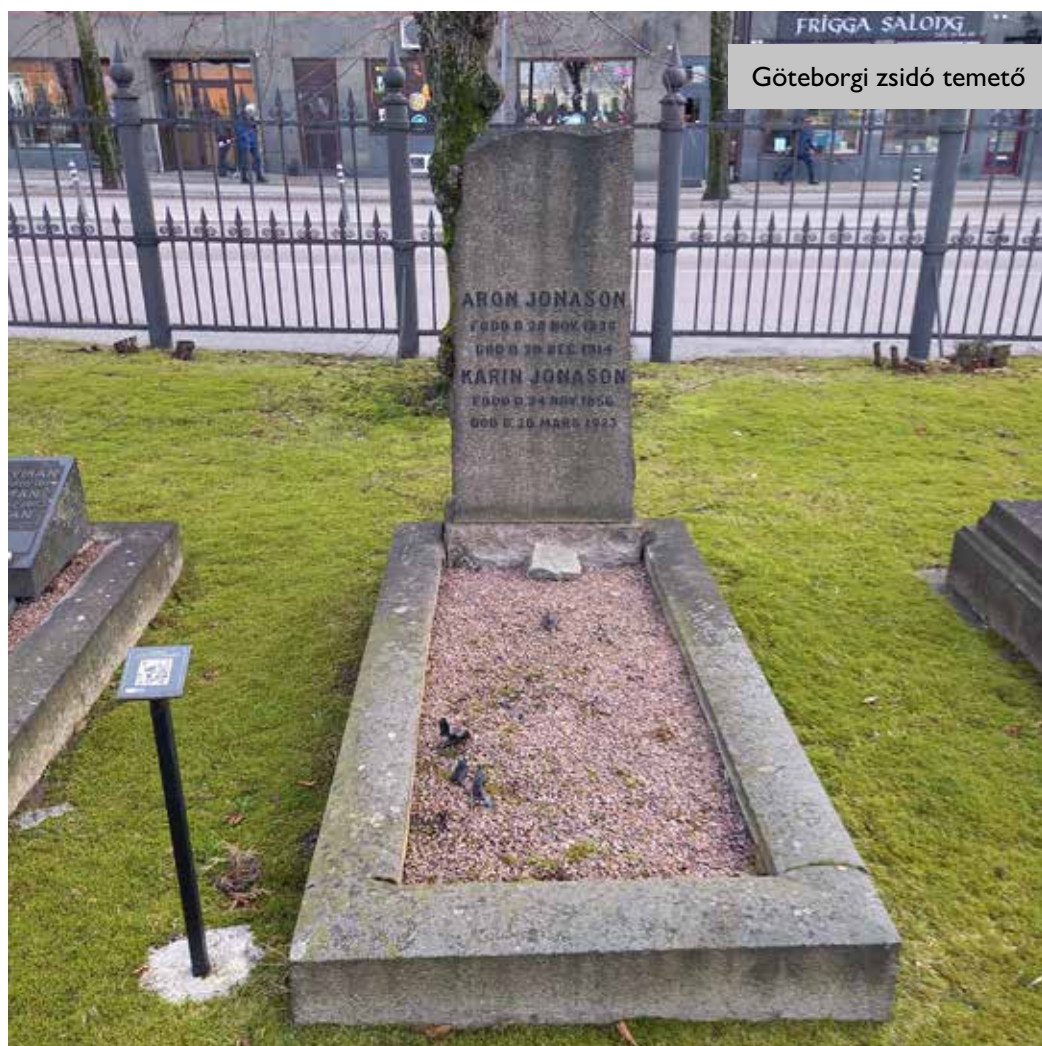
segíthetünk abban, hogy a városban élő zsidó kisebbség elfogadottabbnak érezze magát a mindennapokban!

• Milyen fogadtatásra számíthat?

Dolgozatom írása közben két olyan dologra jöttem rá, amire addig nem gondoltam. Az egyik az, hogy talán rontom a zsidó kisebbség helyzetét azzal, hogy felhívom rájuk a figyelmet. Ezzel a figyelemfelkeltéssel talán újabb támadásoknak teszem ki őket és a temetőt. A második gondolat az, hogy a projektemmel talán áldozati szerepbe zárom a ma élőket, és ezzel megfosztom őket az önrendelkezéshez való joguktól. Itt vagyok, és azon tűnődöm, hogy aktivizmusom nem lesz-e károsabb azok számára, akik mellett kiállok, akiknek demokratikus helyét és hangját a társadalomban (itt és most) meg akarom védeni. Talán, ha jobban belegondolok, rájövök, hogy csak magamra gondoltam, amikor azt mondtam, hogy nem akarok antiszemita lenni,

és azt hittem, hogy ez másoknak is ilyen könnyű. Vagy talán azt hittem, hogy első generációs bevándorlóként idejövök, és én adok tanácsot egy olyan országnak, egy olyan kultúrának, amely a 12. század óta, több tíz generáció óta létezik? De talán van értelme időnként friss, új ötleteket és tanácsokat hozni! Szerencsés vagyok, mindig is más voltam, mind egykor szülővárosomban, Nagyváradon gyerekként, mind most felnőttként itt Göteborgban. Elég idős vagyok ahhoz, hogy tudjam, mekkora kárt okozott az antiszemitizmus Váradon, Európában és a világban. Nem akarok antiszemita lenni, és meg akarom mutatni másoknak, hogy ez a tudás által elkerülhető. Tudással önmagunkról, tudással a környezetünkéről, tudással a világról.

Dávid Gyula

Göteborgi zsidó temető

Egy gyűrű Pesten és Tel-Avivban

A holokauszt-komédia

Idén január 27-én fontos diplomáciai esemény helyszíne volt az ENSZ közgyűlése. A holokauszt nemzetközi emléknapján egy Magyarországon született túlélő, a ma Izraelben élő *Marianne Miller* szólalt fel, és emlékeztette a jelenlévőket mindarra, amit nem szabad elfelejteni. Két fia, két lánya és a négy legidősebb unokája kísérté el az ülésterembe. Meg egy film, amely róla szól: habár csak mint csecsemő szerepel benne.

Az ünnepélyes bevezető ne tévesszen meg senkit: ez a cikk egy vígjátékról szól, amelyet az egyik legnépszerűbb izraeli stand-up humorista, *Adir Miller* készített, és nagyrészt Magyarországon forgatott. A filmet tavaly decemberben mutatták be Izraelben, ahol hatalmas sikert aratott, egy hónap alatt több mint 300 ezren vásároltak rá jegyet. Egyetlen alkalommal itt-hon is levetítették, de a hazai filmforgalmazók egyelőre nem kísérelték meg, hogy műsorra tűzzék.

A *HaTabat* (A gyűrű) című komédia nagyon személyes mű. Az író-rendező-főszereplő interjúiból az derül ki, hogy első saját rendezése szinte naplószerűen dolgozza fel a családja emlékeit; a két idősíkon zajló történet főhőse az ő imádott nagynyja: a második világháború alatt Budapesten, ahol fiatal nőként a néhány hónapos gyerekekkel bujkál, és nagyszájú, öntörvényű öregasszonyként Izraelben. A filmben szereplő fiúccsecsemő figurájához pedig a saját anyja, *Marianne Miller* története szolgáltat ihletül – ő az, aki januárban az ENSZ székház nagytermében összegyűlt küldötteket is meghatotta és megneveztette.

A film egy mai izraeli család életének bemutatásával kezdődik, és természetesen tökéletes terepül szolgál az önironikus szórakoztatáshoz: a stand-uposok rokonsága szerencsére mindig pont olyan, amilyennek a hálás humoristák *Woody Allentől* *Noah Baumbachon* át *Nia Vardalosig* nagy szeretettel ábrázolni szokták ismerős világukat. Hangos, kaotikus, frapárs: az a fajta társaság, amelyben a néző is szívesen tűrné a nehezen elviselhető, de szívhez szóló, poénokkal és érzelmekkel teli hétköznapiakat. De – és talán ez *A gyűrű* legfontosabb tulajdonsága – az alkotók a mindig megfelelő ritmusban érkező szellemességek közepette sem feledkeznek meg arról, hogy ugyan komoly témával is szabad viccelni (szemmel láthatóan ez a hitvallásuk), de nem szabad csak viccelni: a szükséges pillanatokban mindig vállalják az érzelmeket, és egyetlen poén kedvéért sem feledkeznek meg a drámáról. Amiből ebben a családban van bőven.

Arnonnak, a film hősének (akit természetesen *Adir Miller* alakít) semmi sem sikerül. Valaha sikeres jogász volt, de mindenét eljátszotta. Vadul vallásos lett, rossz viszonyban van leszbikus lányával, és nehezen fogadja el, hogy a család egyetlen oszlopon nyugszik: az anyján.

A történet szerint az anya Arnonnal a karján bujkált 1944-ben Magyarországon (a huszonegyes *Violetta* a Budaörsi Latinovits Színház nagyszerű színésznője, *Koós Boglárka* alakítja), és amikor az idős asszony kórházba kerül, a fia útra kel: Budapesten szeretne választ találni az otthon megválaszolhatatlannak tűnő kérdésekre. Elhatározza, hogy megkeresi azt a családjukban mitikus tisztelettel emlegetett gyűrűt, amelyet az anyja '44-ben egy nyilasnak adott, amikor az elfogta őket. És útja során, ahogy ez már a filmekben történni szokott, nemcsak a múlt titkai tárulnak fel, hanem sok mindent megtud önmagáról, a lányáról és az anyjáról is. Generációk, hitek, világképek csapnak össze, két idősík váltakozik, és egy középkorú férfi rácsodálkozik valamire, amiről addig alig sejtette, hogy létezik. A gyanakvóbbak minderre azt mondhatják, hogy elsőfilmes írónak/rendezőnek nem szabad ilyen melodrámaeseményes tájakra merészkednie, és valószínűleg igazuk van: ez a film nem riad vissza a közhelyektől, az érzelmes zenével kísért érzelmes pillanatoktól, de ezt akár bátorságnak is tekinthetjük: hiszen a rutinosan adagolt humor és a szívből jövően megélt tragikus pillanatok talán alkalmasak rá, hogy túlemeljék nézőiket a kliséken.

A magyar néző számára ráadás különlegesség, hogy egy kívülről jött ember szemével veheti szemügyre az ismerős helyszíneket, az ismerős várost. A 2000 körül játszódó részletekért igazán hálásak lehetünk az izraeli stábnak: Budapest dekoratív, izgalmas, nap-sütötte csodahelynek látszik, kedves lakókkal. A megelevenedő múlt természetesen egészen más: sötét és riasztó.

Adir Miller, az író-rendező a film kapcsán adott nyilatkozataiban általában nem magáról beszél, hanem a nagyanyjáról, akit nagyon szeretett, és aki sokat mesélt neki a magyarországi fiatalkoráról, valamint az anyjáról, aki máig minden előadását megnézi, és akit a budapesti forgatás idején is naponta felhívott. A családban generációról generációra szállt a gyűrű története is, amely a valóságban talán nem rendelkezett azzal a misztikus erővel, amit a filmben tulajdonítanak neki, de a kislányával menekülő fiatal anya – épp úgy, ahogy a filmben látjuk – valóban egy nyilas suhancnak adta a kőbányai vasútállomáson, és talán valóban azt mondta neki, hogy ha úgy szerez meg egy ékszert, hogy ahhoz nem tapad vér, akkor az áldást hozhat rá.

A *The Times of Israel* podcastja szerint Adir a megbocsátást tartja filmje központi kérdésének: úgy gondolja, hogy létezik és szükséges, és szerinte a zsidóság egyik alaptulajdonsága éppen az, hogy a múltból nem megfélemlítve képes a jövőre figyelni. De a podcastban azért azt is felelegeti, hogy a forgatás során a stáb fiatal magyar tagja hogyan hárította el az országról a nyolcvan évvel ezelőtti felelősséget, hogyan ismételte el, a „*mi nem tehetünk semmiről, minket a németek kényszerítettek, a saját életünket védtük, mi más tehetünk volna*” sablonjait, nem sokkal azután, hogy leforgatták a zsidókat a Dunába lövő nyilas különítmény jelene-tét. Sőt, úgy emlékszik, akkor is a bűjtatott antiszemitizmus került egy pillanatra a felszínre, amikor a forgatást befejező partin a kissé beszeszelt hazai társproducer azzal ölelgette őt, hogy „igazi magyar vagy, igazi magyar vagy!” Ezek szerint – mondta Miller – aki tehetséges meg sikeres, az túlléphet a zsidóságon, és már lehet magyar. Még szerencse, hogy működtek a reflexei, és viccel tudott válaszolni.

„Az emberek gyakran elmennek az abszurd helyzetek mellett, de én felismerem és elraktározom őket – nyilatkozta a *Jerusalem Post*nak. – A családbunkban állandóan megy a viccelődés. Anyám nagyon vicces. A nagyanyám, akiről a filmbeli anyát mintáztam, szintén nagyon vicces volt. Nem tudok úgy filmet készíteni, hogy ne legyen benne humor, és ez akkor sincs másképp, ha a holokausztról van szó. Amikor gyerekkoromban a nagyanyámat hallgattam, aki minden nap, minden barátomnak a holokausztról beszélt, tudtam, hogy egyszer filmet csinálók ezekből a filmszerűen előadott jelenetekből. És őt hallgatva abban is biztos voltam, hogy ha egyszerűen egy sötét, nyomasztó filmet készítek, akkor hozzá leszek hűtlen. Benne kellett lennie a filmben annak a sok bonyolult emberi kapcsolatnak is, ami két generációval később összeköt minket az emlékekkel meg a túlélőkkel. Vagyis a szülők iránti szeretet is helyet kapott a forgatókönyvben, nemcsak a gyilkosságok. Van az a jelenet *A gyűrűben*, amikor a kórházi ágyon fekvő anya azt kérdezi a fiától, »tudod, mi a különbség az askenázi és a szefárd zsidó között? Hát az, hogy az askenázi előbb-utóbb elesik, és eltöri a csípőcsontját. De láttál már jemenit csípőprotézissal?« Ennél a résznél az izraeli közönség mindig nagyon röhög. Aztán eltelik egy perc, és sírnak. Ez ennek a filmnek a titka: nevetsz, aztán sírsz, aztán nevetsz, aztán sírsz. És a végén úgy érzed, fontos dolgot láttál, valami fontos történet veled.”

A *The Times of Israel*-ben, ahol a humorista és az anyja együtt meséltek magukról és a filmről, a büszke anya a következőket mondta: „Az első nyilvános vetítés végén az emberek mind ülve maradtak a helyükön. Lement a vége főcíme, és senki nem állt fel, nem ment ki. El kellett gondolkodniuk azon, amit láttak, azon, amin annyit nevettek az előző két órában. Én meg a saját anyámról gondoltam, és magamban azt mondtam neki: »Adir megcsinálta! Megmutatta mindenkinek!«”

Deutsch Andor

Az ember, aki mindenhol ott volt

Beszélgetés Deák Gáborral, II. RÉSZ

Azt mesélted, hogy a legfontosabb az életemben a Mazsike és a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola létrehozása, megalapítása volt. Egyik jött a másikból, vagy párhuzamosan indult el?

- **A Mazsike előbb jött létre, 1988 táján, cirka kétéves előkészület után.**

Raj Tamás, aki akkor a Nagyfuvaros utcai zsinagóga rabbija volt, nagyon ügyesen nemcsak a gyerekeket készítette fel a Bar-micvára, hanem a szülőket is mindig egybetartotta. Én oda vittem a Dávid fiamat. És a szülők persze sokat dumáltak - nem pont bent a zsinagógában, hanem az előtérben vagy a közeli kávéházban. A cél az volt, hogy létre hozzunk egy önálló egyesületet. Mindenki nagyon lelkes volt, és lassan elkezdett körvonalazódni, mit szeretnénk. Minden héten ott találkoztunk. Később sokan lemorzsolódtak, gondolom, féltek is kicsit. A végén már csak ketten

maradtunk: a rádiós Rózsa T. Endre és én. Együtt kitaláltuk, hogy írni kellene egy kiáltványt, vagy dekrétumot, amit aztán aláíratunk legalább száz ismert értelmiséggel.

- **Volt annak reális veszélye, hogy a hatalom ebben is meglát valami rendszerellenességet? Úgy házaltatok a tervvel, hogy ez lenne a háború utáni első magyar zsidó egyesület.**

Ami nagyon fontos, hogy nem vallási alapon álló, hanem civil szervezetet akartunk, olyat, ami megmutatja és képviseli a zsidó kultúrát, érdekvédelmet lát el, iskolát szervez. És így mi lehetünk - és lettünk is - a háború utáni első magyar zsidó civil szervezet. Rózsa T. sokakat ismert, mert jó rádiós műsorai voltak, mindenfélével foglalkozott. Arra törekedtünk, hogy az aláírók között legyenek történészek, orvosok, pedagógusok, művészek, vagyis értelmiségiek. Úgy gondoltuk, ha megvan az elvi támogatás, amit névvel fel is vállalnak az aláírók, az már komoly előrelépés lehet. Életemnek talán ez volt a legszebb korszaka. A Rózsa T.-t mindenki ismerte, engem nem annyira. Az egy külön hosszú történet lehetne, hogy ki miért és ki miért nem írta alá az elvi támogatást. Volt, aki

egyszerűen nem akart ebben részt venni. És volt, aki, miután tudomást szerzett az ügyről, jelentkezett nálunk, hogy ő is szeretné aláírni. Nemcsak zsidók írták alá, sőt, főleg nem zsidók.

• **És összejött a remélt lista? Mi volt a következő lépés?**

Végül százhuszan írták alá. Így már meghirdethettük az alakuló gyűlést. A dolog politikailag nem volt veszélytelen, 1988-at írtunk. Megszereztük az Akadémia egyik nagytermét, magunk sem hittük el: színültig tele lett. Nagy neveket akartunk az elnökségbe, így lettek tagjai Nemeskürty István, Jancsó Miklós, Schweitzer József főrabbi, Mészöly Miklós, és mi ketten Rózsa T.-vel. Az Egyesületbe, ami akkor jogilag még nem létezett, ezernél is több ember iratkozott be. Miután megalakultunk, elindítottuk az egyesületi köröket, például a Herzl-kört, ami csak a cionizmussal foglalkozott, a képzőművészetit, a kirándulók körét. És ami egy fontos dolog volt a jövőre nézve, az iskolai kört. Ennek a bizottságnak volt a tagja Raj Tamás, Várhelyi György, oktatáspolitikus és én. Tudni kell, hogy akkor még nem volt zsidó elemi iskola.

• **Milyen érdekes, hogy Raj Tamás az életednek sok fontos állomásán volt jelen. Azt is lehet mondani, hogy titeket az oktatás, a továbbadás öröme kötött össze.**

Ahogy meséltem is, én csak kaptam tőle. Nélküle biztos nem ilyen lennék. Talán ennek is köze van hozzá, hogy az Egyesület legnagyobb sikere a Lauder iskola lett. Amit mi találtunk ki. Ronald Lauder alapítványa akkor még nem volt. Úgy indult, hogy mindenki, aki támogatta a szándékunkat, befizetett tízezer forintot. Tízezeret! Akkor! Csak azért, hogy az iskola alapítványa megalakuljon.

• **A végcél egy zsidó hagyományokat őrző középiskola volt?**

Egy általános iskola. Csak időközben fejlődött tovább a gimnázium felé. A Garai utcában egy volt zsinagógában kaptunk egy termet, ahol a leendő szülőknek tartottunk tájékoztatót. Egy-egy alkalomra százan is eljöttek. Terjedt a híre, hogy zsidó iskolát akarunk létrehozni. Raj Tamás ötlete alapján neveztek el Javne Zsidó Közösségi Iskolának. Ronald Laudert nagyon nehezen szereztük meg. Ő a magyar származású Estée Lauder fia. Van egy saját alapítványa, ami iskolákat finanszírozott Kelet-Európában, a budapesti az első között volt. A támogatásának két feltétele volt: hogy az iskola vegye fel a Lauder nevet és hogy a kuratóriumban legyen hat Lauder által és öt a MAZSIKE által javasolt ember. Ebben a kuratóriumban dolgoztam harminchárom éven át.

• **Aki ismer, tudja, hogy rendszeresen vezetsz városismereti sétákat. Hogy készülsz egy sétára?**

Az alap a kíváncsiság. Mert ha az ember kíváncsi, akkor

rengeteg dolgot megtud. Ez jellemzett egész életemben. Tehát, ha találkozom valakivel, akkor kifaggatom, mondjuk a családjáról. Egyébként úgy indult az egész, hogy a MAZSIKE-ben tudták, hogy én jól ismerem a várost és rengeteget meséltem csak úgy, másoknak, amire azt mondták, csinálj egy sétát. Én kezdtem el Pesten először zsidó tematikájú sétákat vezetni. És a legelső ilyen sétám itt, Újlipóciában volt, ahol most ülünk. Mert erről a környékről rengeteg érdekes dolgot tudtam már, a kíváncsiságom miatt pedig mindig jöttek újabb apróságok. Például egy séta után egy néni megszólított, hogy hadd mesélje el nekem az ő történetét.

• **Honnan kerestél adatokat, honnan „tanultál”?**

Ahonnan csak lehetett. És ez a tanulás a mai napig tart. Létezik egy zsidó lexikon is, ami a 30-as években készült, abban nagyon sok minden benne van. Persze jártam könyvtárba, és okos emberekkel beszélgettem. Ez olyan, mint amikor valaki homokot gyűjt, és akkor egyre magasabb az a piramis...

• **Van, aki azt gondolja, hogy a séta arról szól, hogy aki vezeti, ráönti a saját tudását az emberekre.**

Úgy érzem, jó előadó vagyok, meséltem neked, hogy rengeteg filmklubot tartottam, ott is dumáltam. Sok év után rájöttem arra, hogy nem szabad egyszerre sok dátumot mondani egy ilyen túrán, mert azt úgyis elfelejtik. A kort kell elhelyezni. Ha már nem élő emberről van szó, csak két évszám kell. Tehát én ma alig mondok évszámot. És rájöttem arra is – mert rengeteg viccet és rengeteg érdekes sztorit tudok -, hogy az embereket sokkal jobban érdeklik a személyes történetek. Sokkal fogékonyabbak például Radnóti verseire, ha már ismernek történeteket az életéről. Tehát minél több valódi sztori kell. Például mielőtt a csehországi Liberecbe mentem, hogy megkeressem Glatte alias Radnóti Miklós emléktábláját, utánanéztam, hogy vajon miért ment Liberecbe, és mi lett a szerelmével, akit ott ismert meg. Az emléktáblán ékes szlovák nyelven ki volt írva, hogy itt tanult a híres magyar költő, Glatte Miklós... Vajon ki tudja, hogy ki volt Glatte Miklós? Vagy egy másik történet: itt van a közelben a ház, ahol Szomorú Dezső a háború után és egyben

élete végén lakott, emléktáblát is helyeztek el a ház bejáratánál (Pozsonyi út 22.). Én régen évekig kutakodtam, mert azt gondoltam, hogy Szomory Dezső – így, ípszilonnal - biztosan nem zsidó. De kiderült, hogy a neve eredetileg Weisz Mór volt, ő nevezte el magát Szomory Dezsőnek. Ott halt meg, abban a házban '44 végén. Egész pontosan éhen halt. Mert eleinte még jöttek hozzá színházi emberek és hoztak ennivalót, de mivel ez egy csillagos, azaz védett ház volt, egyre veszélyesebb lett oda járni. Szomory már öreg volt, a szomszédok néha vittek neki egy tányér levest, de a végén, amikor már a pincében éltek, már nekik sem volt mit enniük. Még egy érdekesség. A lipóciás séták alatt gyakran elmesélem, hogy mi lett a környéken élt Aczél György teljes könyvgyűjtékével. Lehetett tudni, hogy fantasztikus könyvtára volt. Majdnem mindenkitől kapott dedikált példányt, ellenzéki költőktől is, Nádas Péter, Csoóri Sándor, Örkény István. Két lánya van, ők örökölték a gyűjteményt, de úgy döntöttek, hogy eladják. Így egy antikvárium meghirdette, a könyveit. Én elmentem az árverésre.

Nem akartam gyűjteni, csak gondoltam, egy könyvet én is szerzek. Sokan egyszerre több kötetet is meg akartak vásárolni. Miután kinyitották a könyvet - jól emlékszem a döbbenet és a kiábrándultság látszott mindenki arcán. A kötetekből az összes dedikálás zsilettpengével ki volt vágva. A lányai úgy adták el a könyveket, hogy kivágták a dedikált oldalt. A kutya se vette meg, mert így már nem volt érdekes.

- **De miért vágták ki?**

Talán azért, hogy ne hozzák kellemetlen helyzetbe azokat, akik dedikációt írtak. Bennem még él egy halvány remény, hogy ezeket a kis papírokat, a dedikált egy szem oldalakat nem dobták el, és egyszer majd előkerülnek egy zsákban valahol. Hosszan tudnám mesélni azt is, hogy hogyan sikerült visszahoznunk - Vince Mátyással közösen - Pátzay Pál hánytatott sorsú Raoul Wallenberg szobrát a Szent István parkba. Erre nagyon büszke vagyok.

- **Gábor, ma már ott tartunk, hogy mindenki ért mindenhez. Nem tartasz tőle, hogy „ellopják” a tudásodat?**

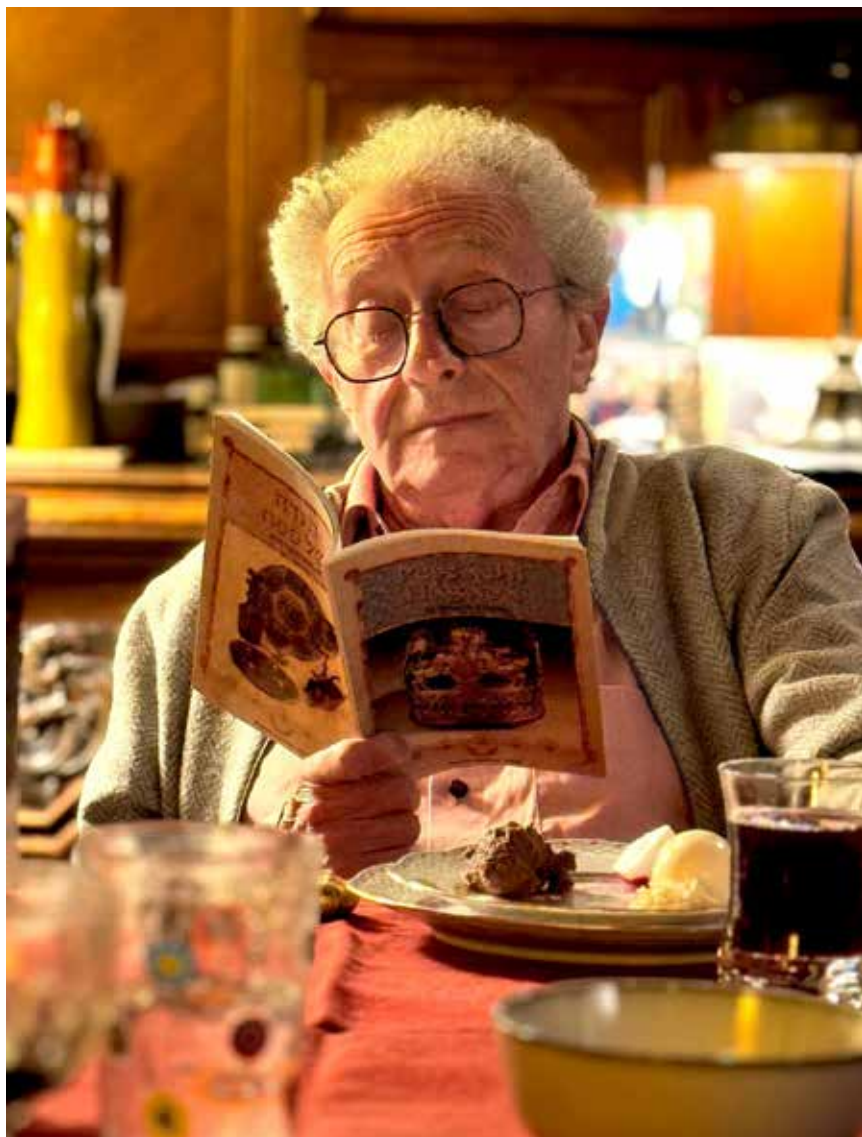
Nem. Megmondom miért. Mert nekem a személyiségem más. Sok minden nincs leírva, mert itt van a fejemben. Ha én ezt leírnám, és valaki fölhasználná, már nem ugyanaz lenne.

Fésős András

Fotó: Bali Sándor

Tatár György vallásfilozófus: A holokaust szünetel

Szeretném, ha vallásfilozófusként, hitvalló zsidóként, és a közel-keleti térség kulturális forrásvidékének és történetének kutatójaként fordulhatnék hozzád. Messziről indulunk, persze attól függ, honnan nézzük: ha akarom, nagyon is közlől. Legutóbb láttam veled egy beszélgetést valamelyik tévécsatornán, amelynek során a zsidó-palesztin konfliktust voltaképpen kezelhetetlennek tartod. Pontosabban: a földrajz-politikai meghatározottságok, a két nép mostani határok közötti békés egymás mellett élését lehetetlennek. Kérlek, kezdjük itt; mire alapozod ezt az opciót?

Mindenekelőtt azt javaslom, kerüljük velem kapcsolatban a „hitvalló” zsidó kifejezést – kezdi Tatár György. - Nemcsak erősen keresztény jelentésaurája (confessor) miatt, de rám nem is jellemző, amit sugallni tűnik. Én az „elkötelezett” zsidó szót használnám magamra (bár Raymond Arontól eltérően az elkötelezett „szemlélő” szerepénél többet tulajdonítok magamnak). Zsidó összefüggésben a „hitvallónak” a „törvénytisztelő, a parancsolatokat megtartó” szavak felelnének meg leginkább, ez viszont nem jellemző rám. Olyan mértékben asszimilált és hagyomány-feledett családi háttérből jövök, hogy a legelemibb vallási fogalmakról, szokásokról szinte felnőttként hallottam egyáltalán először. Egy időben foglalkoztatott is, hogy meg kéne tanulnom őket és alkalmaznom, de beláttam, hogy a gyerekkori meghittség hiánya voltaképpen utólag átugorhatatlan. Amikor Izraelben járok, vallástartó barátaim közt én is mindenben részt veszek: ilyenkor ugyanis a baráti meghittség valamelyest pótolni képes mindazt, ami kimaradt a korábbi életemből. Elkötelezettségem ugyanakkor a zsidó nép egész múltjára is vonatkozik, beleértve ebbe az általam nem gyakorolt, és többnyire talán nem is ismert hagyományokat.

Ami a konkrét kérdésedet illeti: kis megszakításokkal nagyjából négy évet töltöttem az életemből Izraelben, és persze azóta is számtalanszor jártam ott. A nyelvet is beszélem, annyira, amennyire. Azon kívül

tehát, hogy az országra vonatkozó ismereteim alapvetően nem pusztán könyvekből és a médiából származnak, hanem első kézből is, az önálló gondolkodásban nagy segítségemre volt egy alapvető erkölcsi felismerés is. Az európai köztudatból szinte egészen hiányzik, ebbe a zsidók jó részét is beleértve, annak a nyilvánvaló ténynek a tudata, hogy a holokaust német tervezés és irányítás mellett ugyan, de összeurópai vállalkozás volt. És itt nem csak a tevőlegeshez képest passzív részvételre gondolok: a menekülési lehetőségek lezárása szerintem szintén tevőleges részvétel az emberirtásban. Egyrészt nagymértékben foglalkoztat e tény tudatának az általános hiánya, ennek okai, másrészt ugyanennek az a vetülete, hogy a ma magát emberi jogi és liberális demokrata alapokon állónak tudó európai politikai

Jeruzsálem

és kulturális eliteknek nem süt az arcból a szégyentől, amikor ünnepi alkalmakkor, nemzetközi szerepléskor, sajtótájékoztatókkor erkölcsileg leckéztetik Izraelt, vagy annak bármikori egyes politikai lépését. Mintha nem éreznék, hogy erre minden erkölcsi jogukat elvesztették. Szerintem ez annyit jelent, hogy a holokaust szünetel. Nem ért véget, egyelőre kísértésként járja be Európát, mintha már nem élne. Ironikusán fogalmazva: ebben az értelemben egész Európa csakugyan keresztényként viselkedik, azaz úgy tudja, hogy Európa nevében valakik (akik amúgy már nincsenek velünk) valami nagy bűnt követtek el, de mi - akik pedig ezt nem is követtük el - ezt az ő nevükben nyilvánosan meggyóntuk, a feloldozást elnyertük, és így erkölcsileg számunkra minden teljesen tiszta lappal előlről kezdődhet. Tiszták vagyunk, mint amilyenek a holokaust előtt voltunk, s a még ártatlannak tekinthető nemzedékek és miközöttünk így pusztán annyi a különbség, hogy mi szabályozott alkalmakkor koszorúkat helyezünk el a közbeeső idők áldozatainak emlékműveinél. Morálisan mindez Kierkegaardnak arra a kis példabe-

szédére emlékeztet engem, amelyben egy kisfiút igyekszik arra emlékeztetni, hogy bár csakugyan rendelkezett egy kis pénzzel, mielőtt döntésre tudott volna jutni, hogy a két különböző játékszer közül melyiket válassza, de miután már eldöntötte, és az egyiket megvásárolta, nem cserélheti vissza többé a másikra, miután ráunt vagy megbánta döntését. Nem hivatkozhat többé ugyanis arra, hogy dehát neki eredetileg választási lehetőséget ajánlottak fel a két játék között: ugyanis immár választott, és ez a választása most már mindörökké érvényesen végbement. A megbánás nem hozza vissza a választás egykori, immár múlttá vált lehetőségét. Az erkölcsi jogot ugyanúgy el lehet játszani, ahogyan a választás lehetőségét. A választásoknak számlálhatatlan lehetősége bukkanhat még föl a jövőben, de a megtörtént választás lehetősége nem lehetőség többé.

- **Mit gondolsz az Izrael állam létét önmagában elutasító álláspontokról?**

Azok az európaiak, akik Izrael állam létrehozását egész egyszerűen helytelenítik, miért mulasztják el hozzáfűzni, hogy eszerint egyedül azt a megoldást nem helytelenítették volna, ha a legylilkolt sokmillió család magányos vagy nem magányos, de egyaránt a poklok poklából előgyalogoló túlélője szépen visszasiet oda, ahol mindenéből kifosztották, és mindenkijét megölték, majd illendően visszatelepül a tanyájára, már, ha visszaadják neki, vagy ha nem, akkor mellé telepszik valahogy. Magának ennek a gondolatnak nincsenek meg az erkölcsi jogai, jobban tenné, ha gondolatlan maradna.

• **Térjünk ki az Izraelben töltött éveid konkrét tapasztalataira, és az azóta eltelt időére!**

Izraelben töltött éveim egyik, számomra szinte a leginkább meghatározó tapasztalata volt, hogy amikor számos alkalommal voltam fültanúja, olykor egyenesen szemtanúja eseményeknek, akár jelentőseknek, akár jelentékteleneknek, a mainstream világmédiát böngészve másnap olyan letaglózó tömegben zúdult rám a rosszindulatú rágalmozásoknak és irracionális hazugságoknak a vízözöne, hogy néha alig tudtam lélekben megkapaszkodni. Ezek az élményeim most már harminc évnél is idősebbek, és azóta is csak annyit tudok leszögezni, hogy a helyzet inkább romlott, semmint változott. És sajnos mindig akad persze olyan izraeli baloldali média is, amire az Izraelgyűlölet jó lelkiismeretet színelve hivatkozhat is. Hazai értelmiségi barátaim-ismerőseim többségét a hazai politikai és média-viszonyok demokráciához méltatlan hazug és rosszindulatú acsarkodása teljesen vakká teszi a vágyott nyugati viszonyok egészen hasonlóvá züllésével szemben. A holokauszt óta átmenetileg búvópatakokká enyhülőnek tűnt zsidógyűlölet mára szélesebb préri-tűzként terjed az egész világon, és ez az értelmiség e növekvő vérszomját mindmáig legfeljebb elítélendő emóciónak, politikai haszonlesésnek, vagy valami múltó társadalmi jelenségnek hajlandó látni. Rosszabb esetben az izraeli jobboldal politikai hibái, netán bűnei következményének. Csak példaként említeném azt a tapasztalatomat, hogy széles látókörű, nyelveken olvasó, politika iránt érdeklődő értelmiségi körökben, ahol gyakran hallottam kifejtett gondolatmeneteket a Közel-Kelettel és annak tágabb összefüggéseivel kapcsolatban, talán még sosem fordult elő velem, hogy valaki nálam érdeklődött volna, hogy megítélésem szerint helyesen látja-e azokat a dolgokat, hogy tényleg úgy vannak-e azok, ahogyan ő a médiából értesült róluk. Ez többek között azt is jelenti, hogy legtöbbszörüknek vagy fogalma sincs a két háború közti antiszemitizmus médiabeli természetéről, vagy tud róla ugyan, de valamiért még sosem gondolkodott róla önállóan tematizálva azt.

• **Milyen, általad hamisnak ítélt közvélekedésekre alapul a nyugat palesztinbarát Izrael-kritikája?**

A mai nyugati, jelentős mértékben hazugságokra épített közfelfogás úgy tudja, hogy a cionista zsidók egy palesztinai arab népességtől lakott területre nyomultak be, és ott államot alapítottak egy részben kiszorított, részben alávetett népesség helyén. Tekintsünk most el többek közt attól, hogy például a helyszínt a 19. század vége tájt végigjáró Mark Twain az egész területet nagyrészt lakatlan (és lakhatatlan) vidéki porfészeknek írja le, ami senkinek sem fontos, a zsidókat kivéve, akik Jeruzsálem lakóinak még mindig a többségét teszi ki. Helyzetükre jellemző, hogy e mélyen vallásos családok egyike sem mer akkor még a városfalon kívül telepedni meg, ahol nem számíthatna védelemre az arab banditák ellen. Erről majd a zsidó ügyekben jótékonykodó milliomos brit Montefiore fog először gondoskodni, de még mindig ugyanabban a században.

• **Miként éled meg a fent vázolt vélemény többséggel szembeni magányodat?**

Tulajdonképpen Európában az ember ismereteivel és véleményeivel meglehetősen magára marad, ha a tárgy iránti szeretettől vezetve valóságos ismeretekre kezd szert tenni tárgyról. Ez a magány persze sarkallja is az embert ismereteinek bővítésére, valamint birtokába jut olyasféle mértékeknek, amelyek segítik annak eldöntésében, merre keresendő az igazság, és merre semmiképp. A mainstream vélemények és világlátások mögött főleg két dolog rejtőzik: egyfelől a tudatos vagy többnyire inkább tudattalan antiszemitizmus (ez a halmaz zsidókat is magába foglal természetesen), illetve a csoporthoz tartozó tudat, a „mindenki így tudja” elháríthatatlan túlereje, vagyis az uralkodó nézetek dominanciája. Érdemes azt a hasonlóságot is szemügyre venni (de ezt már inkább beszélgetésünk későbbi fázisainak házifeladataként gondolom), ami e között az imént említett probléma, és a domináns köztudat állításai közt áll fenn: az ember tudásának és elkötelezettségének terhével igyekszik hírt verni a domináns köztudattól lakott területeken, amire ez az említett köztudat reflexből az ember elszigetelésére törekszik, jogosulatlan véleményimperializmussal vádolja, valamint az „igazság” kollektív birtokosainak elnyomásával.

• **Miért látod végzetesen korlátoottnak a politikai diplomácia esélyeit?**

A baloldali időközben sajnos elhunyt írókedvence, Amosz Oz némi naivitással még láthatta úgy, hogy itt egyszerűen két nép nagyjából egyenlő súlyú jogigényéről van szó, amely egy ugyanazon területre vonatkozik. Oz egész világképe olyan mértékben gyökerezett a felvilágosodás - szerintem részben félreértett - talajában, hogy se képes nem volt, se hajlandó nem volt meglátni, hogy az élet-halál harc minden jogon túli terület. Clausewitz a háborúra mondta, hogy az a politika folytatása más eszközökkel: a repülőeltérítéseket, az olimpiai csapatok lemeszárolását, a tömeges gázolásokat, a zsúfolt autóbuszok vagy kávéházak felrobbantását sosem nevezte sem a politika, s végképp nem a jogviták más eszközökkel való folytatásának.

Jánossy Lajos

Ki van a kirakat mögött?

Gábor Béla munkái mindig a szemünk előtt voltak, mégsem tudjuk, ki volt ő

2025. május 17-én egy emléktábla került a pesti Damjanich utca 4. számú ház falára. Az épületben most egy zeneiskola működik, de néhányan talán még emlékeznek rá, hogy itt működött annak idején a „Dekorsuli”, azaz a Kirakatrendező és Dekorátorképző Szakközépiskola. A most kikerült emléktábla pedig Gábor Béla emlékét őrzi. Egy olyan kivételes művész és pedagógus volt ő, aki összekapcsolta a hazai képzőművészetet a dekorátorszakma gyakorlati képviselőivel, és rámutatott, hogy a reklámdekoráció jóval több, mint marketingeszköz. Tanárként a XX. század második felében a magyar művészvilág sok jeles képviselőjét hozta közel a dekorációs ágazathoz, és akik ma képzőművészként végeznek, majd dekorátorként, arculattervezőként vagy designerként találják meg a helyüket, az ő örökségét viszik tovább – sokszor úgy, hogy maguk sem tudnak róla. Gábor Béla nevét nem sokan ismerik ma Magyarországon, pedig olyan karakteres személyiség volt, aki sok mindenben megelőzte saját korát.

1911. szeptember 7-én Budapesten született, többgenerációs nyomdász családban. A Képzőművészeti Főiskolán Réti István tanítványaként 1937-ben rajztanári diplomát kapott. Bár tanárai tehetségesnek tartották, ő maga sokkal inkább gondolt magára tanárként és praktikus dolgokban gondolkodó, mások keze alá dolgozó szakemberként, mint művészként. El is kezdett tanítani, de a történelem közbeszólt: a zsidótörvények értelmében nem tarthatta meg az állását. Kolozsvárra költözött, ahol a „ZSIDLIC” Izraelita Gimnáziumban folytatta a tanári munkáját. Még egy darabig, de nem sokáig. Munkaszolgálatra vitték, majd a háború befejeztével szovjet fogolytáborba került. 1946-ban tért vissza Budapestre, ekkor kellett szembesülnie vele, hogy családja, akikkel elvesztette a kapcsolatot, nem élte túl a vészorszakot. Innen kellett újrakezdenie, fizikailag és lelkileg is talpra állnia. Az, hogy mindez

sikerült, valószínűleg az elhivatottságának köszönhető: tanítani szeretett volna, ahogy mindig is. És persze tanulni azért, hogy ezt a legmagasabb szinten tehesse. 1948-ban a Képzőművészeti Főiskola Apponyi Kollégiumán magasabb szintű tanári diplomát szerzett, az oklevélen olyan aláírásokkal, mint Barcsay Jenő, Ferenczy Béni, Szőnyi István és Strobl Zsigmond.

A vizuális kommunikáció a virágkorát élte ebben az időszakban: ez részben a technika fejlődésének, részben – miért is tagadnánk – a korszellemnek volt köszönhető. A propaganda és a látványelemek mindig kéz a kézben járnak. Ennek köszönhetően viszont a hatalom megengedőbb, sőt, támogatóbb volt a dekorátor szakmával szemben, mint más művészeti ágakkal, így ez sokak számára menekülő útvonalat és szakmai fejlődési lehetőséget jelentett. Már 1946-ban megjelent a Magyar Kereskedelmi Alkalmazottak Szabad Szakszervezete Kirakatrendező és Reklámdíszítő Szakosztályának kiadásában a Kirakat és Reklám című képes folyóirat, a kirakatrendező és reklámdíszítő (ma ez

Fotó: Fortepan

Fotó: Fortepan

nács Iparcikk Kereskedelmi Iskola tagozataként 1955-ben kezdte meg működését a már említett Damjanich utcai épületben. Gábor Béla 1957-ig dolgozott itt igazgatóhelyettesként, és végre, ahogy mindig is szeretne volna, tanárként. Aztán négy évig tartó külföldi tartózkodás következett: az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás Magyar Pavilonjának munkálataiban mint tervező grafikus vett részt, közben tagja lett a Belga Grafikusművészek Szövetségének, és elismert arculattervezővé vált a nemzetközi szinten is. Mégis visszatért Magyarországra 1962-ben, és a külföldi karrier helyett a pedagógiai munkát választotta. Dolgozott rajztanárként, szakfelügyelőként, aztán, már nyugdíjasként, 1977-ben visszatért a saját maga által alapított „Dekorsuliba”, ahol egészen 1993-ban bekövetkezett haláláig tanított egyszerű pedagógusként.

Gábor Béla életében nem kapott rangos állami díjakat és hangzatos címeket. Nem is nagyon érdekelte az ilyesmi. Sokkal fontosabb volt számára, hogy a magyarországi dekorátorszakmát tegye ismertté és elismertté, akár azon az áron is, hogy saját művészi munkásságát háttérbe szorítja közben. A „Dekorsuli” rendkívül sikeres iskolává vált: az ott dolgozó szakembereket külföldre is rendszeresen hívták oktatni, az intézmény tagja volt a legnagyobb európai szakmai szövetségeknek. A 2000-es évek elején az iskola együttműködést kezdeményezett a Képzőművészeti Egyetem-

utóbbi hívjuk reklámdekorációnak) szakma havilapja. Az újság 20 oldalon szakmai beszámolókat tett közzé, emellett praktikus, könnyen megvalósítható ötleteket adott az érdeklődőknek. Lám, a DIY (Do It Yourself, azaz készítsd el magad) sem új divat! A lap emellett beszámolt azokról a kirakatrendező versenyekről, amelyeket a szakosztály rendszeresen szervezett nagy érdeklődés mellett, és még néhány külföldi hír is belefért. Az újság minden hónapban egységes formatervezésű, de más-más színű címlappal jelent meg. A jellegzetes címlapgrafika Gábor Béla munkája volt.

1954-ben Gábor megbízást kapott a Kirakatrendező és Dekorátorképző Iskola létrehozására, amely a Fővárosi Ta-

mel, a tárgyalások biztatóan alakultak, de végül 2007-ben a „Dekorsulit” bezárták, és bár ma is van dekoratorképzés, de már nincs önálló intézménye. Az iskola eredeti homlokzati jelzése most, Gábor Béla emléktáblája avatásának kapcsán került elő teljesen véletlenül a Damjanich utcai épület pincéjéből, és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum gyűjteményét fogja hamarosan gyarapítani.

Az, hogy Gábor Béla emléke mégsem tűnt el teljesen, több tényezőnek köszönhető. Az egyik az, hogy tankönyvet is írt: 1957-ben jelent meg *A kirakat*, amely még most is használatos a kirakatrendező és dekoratőr szakképzésben, mert máig érvényes megállapításokat tartalmaz a vizuális kommunikáció és az anyagismeret területén. 1983-ban átfogó tanulmányt készített *Kirakat és kiállítás* címmel, amely azonban akkor nem jelent meg, és talán örökre a fiókban is marad, ha Gábor lánya nem viseli szívén apja szellemi hagyatékának gondozását. Az 1947-ben született Gábor Judit, aki műkereskedőként maga sem távolodott el teljesen a művészeti gyökerektől, eltökélt munkájának köszönhetően 2021-ben gyönyörű, albumszerű kötet jelent meg *KIRAKAT és KIÁLLÍTÁS* a kezdetektől címmel, amely tartalmazza a fent említett tanulmányt, valamint Gábor Béla életének fontos állomásait és ezen keresztül a hazai dekoratőr- és kirakatrendező szakma történetét, hiszen a kettő elválaszthatatlan egymástól. A könyvben a gyönyörű grafikákon, plakátokon és kirakatsképeken felül mellékletként megtalálható a *Kirakat és Reklám* folyóirat egy reprint száma is. A szerkesztők Gábor Judit mellett Imre Olga és Berényi László, és nekik hármójuknak köszönhető az is, hogy Gábor Béla emlékét mostan-

tól tábla őrzi a Damjanich utcában. Mint ahogy jelöletlenül bár, de őrzi sok üzlet kirakata is, amelyet Gábor-tanítványok terveznek és rendeznek be a mai napig.

Kerényi Kata

Palackba zárt üzenet

Nehéz időkben a kultúra legalább olyan fontos kellene legyen, mint a ballisztikus rakéták ellen menedéket adó óvóhely. Egyre több betonfedezékekkel és kerítéssel vesszük körbe magunkat, azonban mind kevesebb szó esik a háborús traumák esetén is jótékony hatású olvasásról, és ritkán, ha egyáltalán, kerülnek címlapra könyvek, és írók.

A jeruzsálemi Nemzetközi Könyvkiállítás már régen megszűnt. Helyette a Jeruzsálem Díj átadásának megfelelő háttérrel adó Írófesztivált és a panelbeszélgetéseket legalább megrendezik. Elvileg, két évente, ami az utóbbi időben, különböző okok miatt, mégsem jöhetett össze. Végül négyéves kihagyással, a legújabb feszült háborús helyzet végén vagy éppenséggel küszöbén, sokak örömeire eljött az ideje az írók és a könyv ünnepének.

Külső szemlélő számára esetleg nem a legbiztonságosabbnak tűnő helyzet ellenére számos, leginkább európai meghívott érkezett a kétnapos jeruzsálemi rendezvényre, jelenlétükkel igazolva, hogy a kultúrdiplomácia részben enyhítheti a regionális feszültséget és az ellentéteket.

A közel két éve zajló háború nyomán a nemzetközi közvélemény korábbi erőteljes támogatása mára alig érzékelhető. Így az európai országok kritikái ellenében a szervezők választása nem véletlenül esett két neves francia alkotóra, az eseményt meghívott vendégként megnyitó Bernard-Henri Lévy filozófusra, illetve a Jeruzsálem Díj idei győztesére, Michel Houellebecq-re.

A sok tekintetben mérföldkőnek számító október hetedikéi események után világszerte, és sajnos Európában is erősödő antiszemitizmus-hullám ellen felszólaló Lévy mellett a muszlim vallás nyugati terjedésének egyik legnagyobb és legellentmondásosabb írójaként számon tartott Houellebecq izraeli elismerésének időzítése szintén nem véletlen.

Rácáfolva a Behódolás című regényében vallott "számomra nincs Izrael" szavaira, az ősi bibliai földekre lépve, a Charlie Hebdo támadás idején edződött író szemmel láthatóan meghatódott.

„Azt hittem, hogy értem a világot, amelyben élek, és azt gondoltam, hogy Európában pozitív irányban haladunk a zsidókkal kapcsolatban, de ami történt, az ennek épp az ellenkezője” – nyilatkozta Houellebecq az irodalmi díj átadását követően.

Népszerűsége az izraeliek körében nyilvánvalóan összefügg Izraelt és általában a zsidóságot védő fáradhatatlan kiállásával. Ugyanakkor a Szimchát Tóra-i szörnyű események miatti szolidaritása mellett létezik egy másik, kevésbé ismert izraeli kötődése is.

A díjátadó előtt korábban az országba érkező Houellebecq első útja támadások egyik célpontjához vezetett. A Beéri kibucban Roni Baruch várta, aki az október 7-i mészárlások egyik áldozata, Idan, illetve az övezetbe elhurcolt és később meggyilkolt Sahar édesapja. Sahar holttestét, hasonlóan a többi fogvatartotthoz, még nem sikerült visszakapni.

Houellebecq kötődése a Baruch családhoz nem hétköznapi. Miközben átadott egy dedikált példányt a gyászoló apának az Életben maradni című esszékötetéből, elcsuklott a hangja. A pusztítás romjai alatt megtalálták írásának héber nyelvű változatát, amit Idan halála előtt olvasott. A könyv a szörnyűségeket követő felfordulásban eltűnt, Houellebecq ezért akart a meggyilkolt fiúk édesapjának ajándékba adni egy példányt.

Elmondása szerint még nem dolgozta fel az október 7-i szörnyűséges eseményeket, lehe-

tetlen felfogni, ami történt. Houellebecq később, utalva az Írófesztivál szervezői részéről hangsúlyozott európai irodalomra mint inspirációforrásra, illetve az író társadalomban betöltött szerepének kérdésére keserű választ adott. „Nem hiszem, hogy hatással vagyok a társadalomra. Nem hiszem, hogy a regények hatással tudnak lenni a társadalomra. Másfajta írások képesek erre: a Korán, A tőke, a Mein Kampf. Ezek között nincs regény. Az emberek mindig is többet gondoltak rólam, mint amennyi bennem van, gyakran profétának tartottak, de politikai értelemben nem mindig jószóltam helyesen. Egyszerűen nagyon szeretek regényeket olvasni és írni – ez szükséglet számomra. Van egy idézet, amit szeretek: amikor embereket guillotine-nal végeztek ki, és sorban álltak a kivégzésre várva, olvastak. Ez az irodalom célja – segít abban, hogy ne váljunk teljesen részévé az adott helyzetnek. Arra való, hogy elüsse az időt a guillotine-ig.”

Végigjárva a szétrombolt otthonok romjait szemtanúja lehetett annak, hogy a súlyos veszteségek és az elhurcolt túszok miatti aggodalom ellenére főnixmadárként újjáéledő közösségek számára miként vált a zsidó vallás spirituális jelképe az élet védjegyévé.

A kibucban elköltött egyszerű ebéd után ugyanis megkínálták egy különleges borral, amely a Hamász által meggyilkolt Dror és Jonat Or emléket őrizi.

A kevesebb, mint 5 kilométerre Gázától fekvő Beéri kibuc könnyű préda volt az országba behatoló terroristák számára. Az alig ezer fős közösség 130 tagját mészárolták le. Egyikük Galit Carbone, a másik Dror Or, a kibuc

tejgazdája és mesterfokú sajtkészítője, illetve felesége Jonat. Az olasz származású Galit fia, Tom és családja szörnyű körülmények között élte túl a Fekete Szombatot.

Az életnek azonban mennie kell tovább. A kibuc újraélesztése érdekében Tom úgy döntött, hogy a Dror házaspár halála után beteljesíti barátja álmát, és emlékére elvállalja a tejüzem vezetését. Három évig Olaszországban tanult borászatot, így a helyi sajtokat a kibucban készült, patinás borok mellé ajánlva gasztroturizmust hozott létre.

Amint elmondta, a Beéri borok az élet ígérete mellett az emlékeket is őrzik. A két évvel korábbi termés egyszerű, a kibuc nevét viselő címkével ellátva egy éve került forgalomba. A tavalyi szüretelésű szőlőkből már négyfajta bor került palackozásra, közöttük az Houellebecq által megkóstolt, Ornak és feleségének szentelt D'or 2023 testes, fekete gyümölcs aromájú Merlot és Cabernet Sauvignon cuvée. Emellett a Chardonnay 2024, a Busztan 2024 gyümölcsös fehérbor, és nem utolsósorban a Mozaik 2024 rosé.

A 80 éves Gadi Mozeszt Nir Oz kibucból hurcolták el. 482 nap kínzás után a túsalku megállapodásnak köszönhetően térhetett haza. Senki se hitte igazán, hogy életben maradhat, de Gadit más fából faragták. A fogságban a szűkös hely ellenére céltudatosan megtette a saját maga által kijelölt napi lépésadagot, miközben fejben matematikai feladványokat oldott meg. Tervei voltak ugyanis., Amikor hazatér mindent megtesz Nir Oz helyreállításáért, különös tekintettel a pincészetre, amit a kibuc óvóhelyén barátaival alapítottak.

Hazatérése után azonban már csak a palackba került borok várták. Barátaikat meggyilkolták. Gidon Paukert október hetedikén, Háim Perit, és Joram Metzger pedig Gázába hurcolták, és egy alagútban ölték meg.

Nir Oz kibuc egyik alapítója, Pauker közismerten a bor tisztelője volt, mi több nemcsak inni szerette, vagy beszélni róla, de a földeken is dolgozott, nyilatkozta unokája. Gal nagyapja hatalmas gumicsizmáit felvéve elhatározta, hogy folytatja a pincészet vezetését, és megvalósítja a bortársak álmát. A feladat nem könnyű. Az októberi szörnyűségek következtében a szőlészet, az öntözőrendszer is károkat szenvedett. A kósersági feltételeknek megfelelő bort palackozták, egy részét azonban csak brandy-desztillálás formájában tudták megmenteni. Amikor Gideon Paukert végső nyughelyére helyezték, sírjába tettek egy üveg 2022-es évjáratú bort is, melynek palackozását már nem érthette meg. Gal szavaival élve, mintha egy kör bezárult volna.

Az érintett kibucokhoz csatlakozva a korábbi években ismertté vált Emlékezés Bora a Szimchát Tóra-i meszárlások után új üzenetet hordoz. Mára mintegy 50 féle bor egyedi tervezésű címkéje jelzi az elesett katonákra és a civil áldozatokra való megemlékezés micváját. A kezdeményezéshez a nemzetközi hírű Psagot pincészet is csatlakozott. A zsidó nép megerősítésének reményében a Gáza melletti megtámadott települések nevével ellátott 7.10. kollekció idén pészach előtt került forgalomba, az érintett közösségek helyreállítási erőfeszítéseinek támogatására. A déli határmenti kibucok egyelőre kisebb kapacitású borászatainak természetes újjáéledése mellett, két sokkal nagyobb léptékű projektet is meg kell említeni. Az amerikai-izraeli Avi Leitner szürreális álma a kibuc Alumimba vezetett, ahol néhány évvel ezelőtt Izraelben elsőként tervezte kék agavék ültetését, úgy gondolván, hogy pontosan a Hamász szomszédságában fekvő hely éghajlata a leginkább megfelelő a zsidó állam nevével fémjelzett párlat előállításához. A helyi közösségek nem voltak elragadtatva a szokatlan ötlettől, kivéve az Alumim kibucot, melynek vezetői hajlandóak voltak kockázatot vállalni. És most úgy tűnik, hogy a sok nehézség ellenére, az első évjárat egy éven belül palackba kerülhet.

Végezetül térjünk vissza a Beéri kibuchoz.

Ahogy Houellebecq is megjegyezte, az elszennvedett veszteségek ellenére a kis közösség lakói töretlenül hisznek otthonuk újjáépítésében. A helyiek a természet újjáélesztése mellett gazdasági függetlenségüket is szeretnék helyreállítani. Többek között az árpa vetése ihlette meg a kibuc gazdáit, amikor a háború pusztításai után összefogtak az izraeli whisky-gyártó (M&H) céggel. A helyreállítás és az emlékezés jegyében egy speciális gabonafajtát vetettek a Beéri melletti földeken, amelyből aztán az „Október 7” limitált kiadású whiskey készül a terrortámadás áldozatainak emlékére, és amelynek bevétele a helyreállítás támogatását szolgálja majd. A whisky érleléséhez használt hordók egy része egyébként a terroresemények során leégett Beéri házak fájából készül. Az ily módon elkészült ital nemcsak ízében válik egyedivé. Hasonlóan a korábban elmesélt történetek palackba zárt üzenetéhez arra hívja fel a figyelmet, hogy az évszázadokon átívelő üldöztetés és csapások ellenére a zsidó nép mindig képes volt felemelkedni a romokból. Lechaim!

Nagy Gabi/Tel Aviv

Hanoar Hatzioni

A zsidó ifjúsági szervezeteket bemutató sorozatunkban most a Hanoar Hatzionival ismerkedhetünk meg. A nagy múltú szervezet vezetőjével, Kubik Rebekával beszélgettünk, aki civilben az ELTE nemzetközi gazdálkodás szakának hallgatója és a Szarvasi Táborban unithead.

• Mesélj kicsit a Hanoar történetéről!

Világszinten a Hanoar a Somerből vált ki. A tagság egy része nem értett egyet a Somer baloldali ideológiájával, és szerettek volna egy másik szervezetet létrehozni. Ez 1924-ben történt, az első Hanoar Lengyelországban nyílt meg, Magyarországon 1933-ban alakult meg a szervezet. Az akkori működésről nem tudunk sokat, a II. világháborús tevékenységükről vannak adatok. A Hanoar segítette a zsidókat, hamis papírokat gyártottak, Izraelbe szöktettek embereket, árvaházakat nyitottak. Ők is az Üvegházban voltak.

• Az Üvegházról mit kell tudnunk?

Az Üvegház ma is működik a Vadász utca 29. alatt, múzeumként. Ezen a helyen dolgozott a svájci követség kivándorlási osztálya, és több ifjúsági szervezet. Itt adták a hamis papírokat, ez volt a „papírgyártásnak” a központja, és itt szervezték meg az emberek bújtatását is. A háború után megszűnt a Hanoár, a '80-as, '90-es években nem létezett Magyarországon. Az '50-es évekből akad néhány dokumentum arról, hogy voltak próbálkozások, de végül csak 2005-ben nyílt újra. De azóta töretlenül működik!

• Kik voltak az újraalakuláskor az alapítók?

Kőszegi Juci, Preiszler Dani, Szenoner Noémi és Révész Gábor Muki voltak az alapítók. Izraeli részről pedig Tibi Golan, aki

azzal a céllal jött Magyarországra, hogy nyissák újra a Hanoárt. Az ő segítségével valósult meg az újrakezdés 2005-ben. Az elején nem volt még saját helyük, kávézóknak tartottak peulákat, aztán beköltöztek a Bálint Házba, majd később az IKI-be (Izraeli Kulturális Intézet), amit most már Merkaznak hívnak. Azóta is itt vagyunk, itt tartjuk a foglalkozások.

• Mit jelent a nevetek, a Hanoar Hatzioni?

Azt jelenti, hogy ifjú cionisták. Ezt átvettük a nemzetközi szervezettől. Működik egy erénysszervezet Izraelben, ez alá tartozik valamennyi szervezet a világon. Rengeteg dolgozik Latin-Amerikában, van Belgiumban, Görögországban, Spanyolországban és még sok helyen.

• Milyen alapértékek határozzák meg a Hanoar működését?

Az egyik legfontosabb érték a cionizmus. Ez nem feltétlenül azt jelenti számunkra, hogy Izraelbe kell költözni, hanem Izrael támogatása, illetve annak a fontossága, hogy Izrael Állam létezzen. A másik a judaizmus, tehát a programjaink ugyan nem vallásosak, de kapcsolódnak a zsidósághoz, a zsidó hagyományokhoz, szoktunk foglalkozásokat tartani az ünnepekről, játékokat, minden

szombaton havdalazunk. A harmadik a pluralizmus, ami úgy jelenik meg, hogy az egyik fő célunk, hogy minden gyerek megtalálja a saját útját, a saját zsidóságát, saját világnézetét. Szeretnénk megtanítani nekik, hogy sok lehetőség van az identitásuk kialakítására, és ezek közül nekik kell választani.

• **Ezek a központi értékek hogyan jelennek meg a foglalkozásokon?**

A foglalkozásaink témája gyakran kapcsolódik a cionizmushoz, Izraelhez, akár az izraeli kultúrához, a zsidósághoz. Ha van egy aktuális zsidó ünnep, akkor arról tartunk foglalkozást, ahhoz kapcsolódnak az aktuális dekorációk. Mindig rakunk fel izraeli zászlót. Maga a hanoáros zászló is az izraeli zászló mintájára készült, csak a közepén nem a Dávid csillag van, hanem a hanoáros logó. Mindig táncolunk órát a foglalkozások elején vagy izraeli zenét hallgatunk. Sok foglalkozáson, főleg a nagyobb gyerekekkel vannak viták, a kritikus gondolkodásra próbáljuk nevelni őket. Meg arra, hogy legyen véleményük, és merjék azt vállalni, kifejezni. A kisebbeknél általában az a tanulsága a foglalkozásoknak, hogy fogadjuk el egymást, hallgassuk meg egymás véleményét. Mert nekik még tanítani kell, hogy hogyan figyeljünk oda a másakra. De nyitottak, hamar elsajátítják ezeket a szempontokat. A nagyobbak pedig szeretnek vitázni. Náluk nagyon fontos az, hogy azokat

is bevonjuk, akik esetleg nem annyira tájékozottak az adott témában, úgyhogy előtte mindig kapnak forrást, amiből fel tudnak készülni, játékosan tanulnak a témáról. Így a kicsit félősebbek, visszahúzódóbbak is aktívabbak lesznek, egyre komfortosabban érzik magukat.

• **Hány gyerek jár most hozzátok?**

Négy korcsoportunk működik. A Bnei Midbar (a sivatag fiai) a 6-9 éves korosztály, a Gililim (a Galil hegység egy része) a 10-12 éveseké, van a Hasmonaim (hasmoneusok), ők a 13-14 évesek, és van a Kanaim (elhivatottak), ők pedig a 15-18 évesek. Ebben az évben nagyon sok nagyobb gyerekünk van, átlagosan mind a két nagyobb csoportba 15-15 fiatal jár, a kisebb korosztályokba pedig 10-10 fő. Általában kialakul egy kemény mag, akik jönnek minden héten, és akadnak, akik ritkábban, de ők is aktívak. Minden szombaton találkozunk, átlagosan 30-35-en vagyunk, de előfordul, hogy 50-en, nagyon változó. Tagdíj nincs, az IKI-ben minden programunk ingyenes, nem is kell regisztrálni. Minden évben szervezünk egy kirándulást, és annak van minimális díja, és szoktunk szervezni külsős programokat, mondjuk, elmegyünk korizni vagy moziba vagy lézerharcozni, és akkor a belépőnek vagy egy részét vagy a teljesét el szoktuk kérni a gyerekektől. Az iskolai évben működünk, szeptembertől június közepéig, nyáron szünetelünk, hiszen nyáron minden gyerek Szarvasra megy, a madrihok is Szarvason vannak.

• **Felkavaró volt, amit Bedő Marci mondott az előző pesti Sólet számban a Somerral kapcsolatban, hogy igazából nincs névsor a gyerekekről. Nálatok van-e, illetve mennyire érzékelitek azt, hogy titkolni kell, hogy zsidó közösségbe járok, hogy zsidó vagyok?**

A foglalkozások alatt nincs névsor, nem tartunk hivatalos névsort. Amikor elmegyünk külsős helyszínre, akkor viszont igen. Azt gondolom, hogy Magyarországon még okt. 7. után is a többi európai országhoz képest nem annyira rossz a helyzet antiszemitizmus tekintetében. Tehát mi sem tartunk névsort, de azért, mert nincs rá szükség, és nem félelemből. Persze, amikor Izraelben elkezdődött a háború, akkor néhány szülő megkeresett, hogy szerintünk biztonságos-e foglalkozásokat tartani. Így az első pár hétben nem is nagyon tartottunk, amíg megnéztük, hogy mi lesz a helyzet. De az IKI-nek van biztonsági óre, mindig ott tartózkodik 2-3 fegyveres ember, tehát abszolút védve vagyunk.

• **Ez megnyugtató! Visszatérve a foglalkozásokra - a ti madrihjitok is a szarvasi tábor képzését csinálják végig?**

Azt is, és kialakult egy külön hanoaros, azt is elvégzik. A kritérium az, hogy mire madrihok lesznek, addigra töltsék be a 16. évüket. Ez egy tanévnvi képzés, szombatontként az IKI-ben. Megadja az alapokat, ugyanazt, mint a szarvasi képzés, csak egy kicsit gyorsabban, és nem annyira elmélyülten. Mert a mi madrihjaink nem 12 napig intenzíven foglalkoznak a gyerekekkel, mint a szarvasosak, másféle hatással vannak a gyerekekre, másféle helyzetekkel találkoznak. Kapnak egy alap képzést a szervezet történelméről, az ideológiáról, arról, hogyan működik, milyen szerepek vannak benne, milyen szerepet tölthetnek be ők. Van egy hosszabb rész a zsidóságról: a zsidó történelem, a szabályok, minden, amit fontos tudni a zsidóságról, utána következik az informális oktatási rész.

• **Mitől speciális az informális oktatási módszer?**

Megtanulják azt, hogy hogyan legyenek olyan fiatal vezetők, akik oktató foglalkozásokat tartanak a gyerekeknek. Tehát módszertan meg gyerekpszichológia is egyben. Tanulnak a csoportdinamikáról, hogy hogyan működik egy csoport, milyen vezetői stílusokat, módszereket alkalmazzanak. Hogyan írunk programokat, és gyakorolnak a már tapasztalt madrihokkal. Az informális oktatás lényege, hogy játékos módon tanítjuk a gyerekeket, az oktató nem egy felsőbbrendű valaki, hanem ugyanúgy egy szinten áll a gyerekekkel, partnerként kezeli őket. Ezért például nagyon fontos, hogy körben üljenek a foglalkozásokon, valamint, hogy nem előadást tartanak, hanem mindenféle játék van. Kézműveskedésen és egyéb módszereken és foglalkozásokon keresztül tanulnak valamiről, igazából úgy, hogy észre sem veszik, hogy tanulnak.

• **Kik tartják a képzést?**

Részben én, részben pedig meghívott előadók, akik a közösségben aktívak, és az adott témában nagyon jártasak. Például Balázs Gábor zsidó történelemről, Dikmann Dávid, Sommer Anikó, Kárpáti Emma, Sommer Eszter, Novák Miki, akik a szarvasos képzésben is részt vesznek. Ők mind korábbi hanoáros vezetők, tehát mindannyian nagyon tudják, hogy hogyan működik ez az egész. Kőszegi Juci is sokat beszél a zsidóságról, vagy amikor itt vannak Izraelből az ottani vezetők, akkor ők is tartanak előadásokat az ideológiáról. Szoktunk csinálni társadalmi felelősség vállalással kapcsolatos megmozdulásokat, például szendvicseket készítettünk hajléktalanoknak, voltunk szemetet szedni. Amikor itt rekedt sok izraeli a háború miatt, akkor tartottunk izraelieknek is foglalkozást, szereztünk madrihot, aki tud héberül, és ő tartotta a foglalkozást. Az ukrán háború alatt ruhagyűjtést szerveztünk, hozta mindenki a ruháit, játékait, amiket adományokként adtunk tovább. Tehát próbálunk társadalmilag is jót tenni, és erre tanítani a gyerekeket.

• **Oktatási vezetőként a te dolgod, hogy kitaláld az adott év témáját?**

Az ÜVEGHÁZ

Az embermentő akció egyik bástya-ja a Vadász utca 29.-ben volt, amit Üvegház néven ismerünk. Az épület onnan kapta nevét, hogy korábban nagybani üvegkereskedés volt benne. Az Üvegházban működött 1944 júliusától a budapesti Svájci Követség Idegen Érdekek Képviseletének Kivándorlási Osztálya. Magyarországon az angol érdekek képviseletét a háború alatt a Svájci Követség látta el, és erre való hivatkozással a svájci konzul, Carl Lutz személyes döntése alapján a követség vállalta a brit mandátum alatt álló Palesztinába történő kivándorlási ügyek intézését.

A tárgyalások során elérték, hogy a német kormány 1944. július 10-én engedélyezte 8000 zsidó család kivándorlását. A Vadász utcában kívándorlásra jelentkezettek mentesültek a munkaszolgálat alól, kiszabadultak a fogságból, és olyan védlevelet (Schutzbrief) kaptak, amely igazolta, hogy az illető „a palesztinai kollektív útlevelelben szerepel, és így elutazásáig a svájci követség védelme alatt áll”.

írok egy kis bookletet, amiben részletezem, és módszereket javaslok. Szerepelnek madrih-time-ok, amik a csoportépítésről szólnak, játékos együttlétek. Léteznek projektek, amiket a madrihokkal közösen találunk ki, amikor külsős embereket hívunk. Ez általában valamilyen művészeti előadás, tánc, zsidó filozófia, főzés, színházas foglalkozás. A projekteknek az a lényege, hogy mindig van négy fajta foglalkozás, amelyek párhuzamosan zajlanak, és abból választhatnak a gyerekek.

- **A közösség, a személyes találkozás központi fogalma, egyben célja minden ifjúsági szervezetnek. Mi a tapasztalatok - a mai világban mennyire nyitottak erre a gyerekek?**

A Hanoar két dologban is ad közösséget. Az egyik részről a madrihoknak, akik önkéntesen, elköteleződésből, szeretetből, a közösségbe való visszaadásból csinál-

ják, ez egy nagyon erős kötelék. Nem vagyunk sokan, most 12-en, ezért is egy nagyon szoros kapcsolat ez, mindig számíthatunk egymásra a hétköznapi életben is. A gyerekeknek pedig azért is fontos a Hanoar, mert találkozhatnak a nyári barátokkal, akiket megismertek Szarvason. Akik nem zsidó iskolába járnak, és csak nyáron találkoznának ezzel a közösséggel, azoknak ad egy családias, biztonságos helyet, ahol együtt lehetnek.

- **Hogy lehet titeket megtalálni?**

Főként szóbeszéd útján, mindenki hívja a barátját, barátnőjét, de a social medián is aktívak vagyunk. Néha elmegyünk zsidó iskolákba bemutatkozni.

- **A többi zsidó szervezettel milyen a kapcsolatotok?**

A Keshet nem régen alakult, és nagyon más a célközönsége. Valójában ők a mi madrihjainknak csinálnak programokat, ezekre rendszeresen járunk, abszolút jóban vagyunk, igazából mindenki ismer mindenkit. A Somerrel is jó a viszonyunk. Most egy picit nehezebb, mert eddig pénteken tartottak foglalkozást, idén ők is szombaton. Meglátjuk, hogy ennek milyen hatása lesz, mert van némi átfedés. A Bálint Házzal is jó a kapcsolat, Szarvas pedig egy közös platformja ezeknek a közösségeknek. Az IKI-vel természetesen nagyon szoros a viszony, hiszen ott tartjuk a foglalkozásokat. Valójában minden világi neológ zsidó szervezettel és civil szervezettel jóban vagyunk. Ez nagyon fontos, mert kicsi ez a zsidóság, kicsi ez a kör, sok az átfedés, ezért is szeretünk segíteni a többi szervezetnek, és persze mi is örülünk, hogyha mások segítenek nekünk.

Igen. Mindig írunk egy program tervet az év elején, kitaláljuk a peulák témáját, azokhoz

Záhonyi Enikő

Fűszeres Eszter tanácsai

Fermentálás 100 éve és most

Hatalmas divatja van a fermentálásnak, szakszóval a laktofermentált ételeknek. Úgy tűnhet, mintha manapság találtuk volna fel az összeset, a savanyított káposztán kívül, pedig ez egyáltalán nem így van. Dédanyáink is alkalmazták ezt a módszert, még ha nem is ilyen tudományosan, és patikamérlegesen mérve a só mennyiségét a zöldségekhez, de a dolog akkor is működött.

Rosenfeld Mártonné 1929-ben írta le A zsidó nő szakácskönyve című munkájában a peszahi céklaleves receptjét, amiben a céklát nem, csak a levét használják. A cékla leve megfelelő körülmények között és kellő idővel az ünnep előtt elkészítve kellemesen megsavanyodik, igazán jól tud esni akkor, amikor citromhoz jutni nehéz és drága, ecetet pedig az ünnep alatt tilos használni:

„Néhány darab, kb 1–1½ kiló céklát megtisztítunk, kisebb darabokra felvágjuk. Egy marék sót teszünk bele és feltöltjük nyolc-tíz liter vízzel. Ruhával letakarva, hogy semmi hozzá ne érjen, meleg helyen savanyodni hagyjuk. Ezt két héttel hűvös előtt készítjük. Természetesen tiszta ruhával elkülönített helyen, húsvéti edényben. Használatkor a szükséges levét leszűrve felforraljuk, sóval, borssal ízesítjük. A levesestálban néhány egész tojást habosra keverünk, kevés

hideg vizet öntünk hozzá és habverővel folyton keverve a levest óvatosan hozzáöntjük, hogy a tojás össze ne menjen. Ennek ellensúlyozására a tálból visszaöntjük a fazékba. Ezt néhányszor megismételjük, míg a leves szép sima lesz. A levesnek világos rózsaszínűnek, jó tojásosnak és főleg forrónak kell lennie. Külön főzött és leszűrt burgonyát tálalunk hozzá.”

És hogy miért pont cékla? Mert tavaszra szinte már minden más zöldségféle elfogyott a veremből, a krumpli nem jó savanyítva, a sárgarépa pedig másra kellett.

Manapság viszont szinte bármit megvásárolhatunk, sót, a laktofermentálást akkor is bevethetjük, ha pár szem zöldség fonnyadásnak indul, és nem szeretnénk kidobni őket.

MI IS AZ A LAKTOFERMENTÁLÁS?

A laktofermentálás, vagyis a tejsavas erjesztés egy természetes tartósítási módszer, amely során mikroorganizmusok – főként tejsavbaktériumok – bontják le a zöldségek cukortartalmát, és közben tejsavat termelnek. Ez savas közeget hoz létre, amely megakadályozza a káros baktériumok elszaporodását és egyedi ízeket is eredményez.

ÍME AZ ALAPSZABÁLYAI:

- Tisztaság mindenekelőtt!
Mindig tisztára mossuk a kezünket, az eszközöket, az üvegeket pedig sterilizáljuk. Ezt megtehetjük a mikróban úgy, hogy egy kevés vizet öntünk az aljára, majd forraljuk, de sütőben is víz nélkül, 80 fokon 20 perc alatt. A tetőket legjobb egy lábos vízben kifőzni. Kerüljük az antibakteriális fertőtlenítőszereket, mert ezek akadályozhatják az erjedést!
- Megfelelően sózunk
A só segíti a számunkra hasznos baktériumok munkáját, és meggátolja a károsak szaporodását.
Általános arány:
 - 20–25 g sót adunk 1 kg zöldséghez (ez kb. 2–2,5%-os sóoldatot jelent).
 - Nem jódozott sót használunk – pl. tengeri vagy himalája sót –, mert a jód gátolja az erjedést.
- A zöldséget mindig lé alatt tartjuk
Ügyelünk arra, hogy a zöldségeket teljesen ellepje a sós lé. Erre a feladatra használhatunk fermentációs súlyt, ami általában üvegből készül, vagy egy kisebb befőttesüveget megtöltve vízzel. Sokan használnak műanyag leszorítólapkát.
- Megfelelő helyet választunk az érleléshez
18–22 °C az ideális hőmérséklet. Melegebb helyen gyorsabban zajlik az erjedés, de ilyenkor könnyebben túlérhet a zöldség. Sötét vagy félhomályos helyen tartuk az üvegeket, például konyhapulton

letakarva. Itt mindig látjuk, és nem feledkezünk el róla.

- Nem zárjuk le teljesen az üveget
Lazán rácsavarjuk a kupakot, hogy a keletkező gázok el tudjanak távozni. Vannak, akik naponta kiengedik a gázt (böfítetik a zöldséget), de tapasztalatom szerint erre nincs szükség.
- Türelemmel kivárjuk az erjedési időt
Az első napokban pezsgő, zavaros a lé, de ez jó jel, ne ijedjünk meg!
Általában 5–14 nap után kóstolunk, és ha elértük a kívánt ízt, hűtőbe tesszük a kész zöldséget.
- Kóstolás alapján döntünk
Nem létezik „kész” állapot – ízlés szerint választjuk meg, mikor megfelelő

számunkra.

Ha elég savanyú, hidegre tesszük, így lassítjuk az erjedést, és hosszabban eltartható a zöldség.

- Ne feledjük
A penészt elkerüljük, ha minden zöldség a lé alatt marad.
A túl lágy vagy rossz szagú zöldséget nem

esszük meg – ha kétségünk van, inkább dobjuk ki. A jó erjedés jele: pezsgés, savanykás illat és a végén tiszta lé.
A fermentálódó zöldségek alá mindig tegyünk tányért, mert amikor a lé „felforr”, gyakran kifolyik egy kicsit az üvegből. Miután elkészült, a forrás elcsendesedik, és le is áll, ezért a hűtőben erre már nincs szükség.

FERMENTÁLT SPÁRGA

HOZZÁVALÓK:

- 1 csomag (kb. 500 g) zöld spárga
- 2 gerezd fokhagyma
- 1 teáskanál mustármag
- 1-2 babérlevél
- kb. 20 g tengeri só (1 liter vízhez)

A spárgát megmossuk, fás végét levágjuk. A zöld spárgát nem szükséges meghámozni, de nagyon figyeljünk oda a tisztítására, nehogy homokszem maradjon benne. A szálakat üveghez mérten daraboljuk.

Az üveg aljára tesszük a fokhagymát, mustármagot, babérlevelet.

A spárgát szorosan, állítva elhelyezzük az üvegben.

Sóoldatot készítünk (2%-os: 1 liter vízhez 20 g só), és felöntjük vele az üveget úgy, hogy minden spárgát elleljen.

Leszorítjuk (pl. fermentációs súllyal), lazán lezárjuk, és szobahőmérsékleten 5–7 napig erjesztjük.

Kóstoljuk: ha finoman savanykás és roppanós, mehet a hűtőbe!

FERMENTÁLT SÁRGARÉPA KÜLÖNLEGES FÜSZEREKKEL

HOZZÁVALÓK:

- 500 g sárgarépa
- 1 teáskanál római kömény
- 1 csillagánizs
- 4-5 szem koriander
- 2-3 szelet gyömbér
- kb. 20 g tengeri só (1 liter vízhez)

A répát megpucoljuk, hasábokra vagy vastagabb karikára vágjuk.

A fűszereket az üveg aljára tesszük.

Rátöltjük a répát, jól eligazgatjuk.

Felöntjük 2%-os sóoldattal, leszorítjuk, és lazán lezárjuk.

Szobahőmérsékleten 7–10 napig erjesztjük, közben kóstolgatjuk.

Mikor elérte az ízt, áttesszük a hűtőbe. Bármilyen hús mellé kiváló, de egy szelet pirítóssal remek vacsora is lehet.

FERMENTÁLT ÉDESKÖMÉNY – FRISS, ÁNIZSOS KÜLÖNLEGESSÉG

Hozzávalók:

- 1 nagy fej édeskömény
- pár szelet citromhéj (kezeletlen citromból)
- 5 szem egész bors
- 1-2 ág friss édeskömény-kapor az édeskömény tetejéről, vagy friss kaporzöld
- kb. 20 g tengeri só (1 liter vízhez)

Az édesköményt vékony szeletekre vágjuk, zöldjét is megtarthatjuk.

Üvegbe pakoljuk, mellé tesszük a citromhéjat, a borsot és a kaprot.

Felöntjük a 2%-os sóoldattal, leszorítjuk.

5-7 napig hagyjuk szobahőn erjedni, majd hűtőbe tesszük.

Kiváló halakhoz, sajtok és túró mellé.

FERMENTÁLT TAVASZI KEVERÉK: ÚJ KELKÁPOSZTA, ÚJHAGYMA, RETEK

Hozzávalók:

- fél fej új kelkáposzta
- 2-3 szál újhagyma (zöld részével együtt)

- 4-5 hónapos retek
- 1-2 gerezd új fokhagyma
- 1 evőkanál reszelt gyömbér
- kb. 20 g tengeri só (1 liter vízhez)

A kelkáposztát felcsíkozzuk, a hagymát karikázzuk, a retek negyedekre vágjuk vagy szeleteljük.

Az egészet alaposan összeforgatjuk egy tálban a gyömbérrel és a sóval, majd kicsit állni hagyjuk, hogy levet engedjen.

Az üvegbe nyomkodjuk a keveréket, ráöntjük a visszamaradt levet is. Ha kell, pótoljuk sós vízzel, hogy ellepje.

Leszorítjuk, lefedjük és 5-7 napig szobahőn érleljük. Ne lepődjünk meg, ennek bizony szaga van, a retek és a kelkáposzta is meglehetősen erős szagokat áraszt, miközben fermentálódik, de megéri pár napig elviselni, mert utána pont ezek a legfinomabbak!

Ez a keverék élénk színű, friss ízű – tavaszi tálak mellé tökéletes!

FERMENTÁLT CSILI, CSILISZÓSZ

Hozzávalók:

- 250 g friss csilipaprika (pl. cayenne, jalapeño, vagy ami éppen elérhető, akár a hegyes erős is jó lehet)
- 2-3 gerezd fokhagyma
- 1 kis fej vöröshagyma
- fél kaliforniai paprika (édesség, testesség kedvéért)
- 20 g tengeri só (a zöldség súlyának 2%-a szerint)

A csilit megmossuk, szárát eltávolítjuk. Ha enyhébb végeredményt szeretnénk, a magokat is kikaparhatjuk, de érdemes benne hagyni – úgy karakteresebb, igaz csípősebb is lesz.

A csilit és a fokhagymát, a hagymát, a paprikát aprítjuk.

Egy nagy tálban összekeverjük az egészet a sóval, alaposan átforgatjuk, majd 20-30 percig állni hagyjuk, hogy levet eressen.

Az egészet tiszta üvegbe töltjük, és ha kell, kevés sós vízzel pótoljuk a levet úgy, hogy teljesen ellepje a zöldségeket.

Leszorítjuk, lazán lezárjuk az üveget és szobahőmérsékleten 7-10 napig erjesztjük.

Naponta ellenőrizzük, hogy ne emelkedjen a csili a lé fölé. Ha buborékos, illatos és élénk színű, elkészült.

Ha sima csili szószt szeretnénk, turmixoljuk össze, majd átszűrhetjük és keverhetjük egy kis bor- vagy gyömlöcsecetrel vagy zöldcitromlével, attól függően, mihez szeretnénk később használni.

Adhatunk belőle mártogatósokba, öntetekbe, savanyúságlébe, levesekhez vagy pácokhoz is.

Hűtőben hónapokig eláll, sőt, még tovább fejlődik az íze.

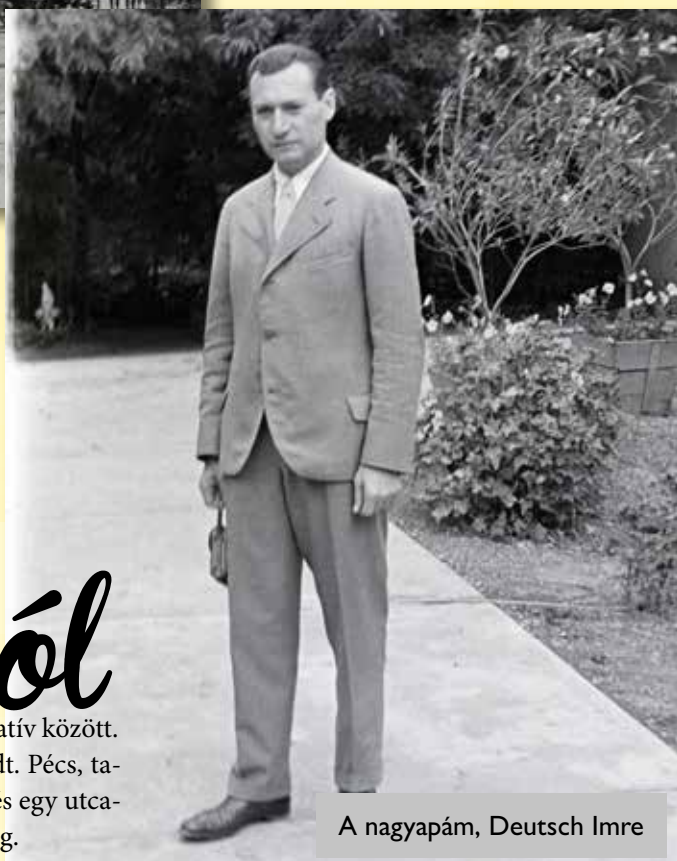
A pécsi zsinagóga

Pécs talán a huszas évek legelején

Nagyapám fotoalbumából

Istánában akadtam rá ezekre a régi képekre, egy nagy halom negatív között. Nagyapám, Deutsch Imre, lelkes fotós volt, néhány film megmaradt. Pécs, talán a húszas évek legvégén, ahol nagyanyámmal járt. A zsinagóga és egy utcakép. Száz éve volt nagyjából mindez, a nagyapámat 81 éve ölték meg.

A nagyapám, Deutsch Imre

